Kirke og Kultur

Indhold:

Redaktør: Eivind Berggrav

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juli og august. Abonnement kr. 10,00 pr. aar, utlandet kr. 15. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B. Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 8 OKTOBER 1925 32. AARG.

STEENSKE BOKTRYKKERI JOHANNES BJØRNSTAD. OSLO

O. Coucheron: **Apostelen Paulus' første brev til Korintierne.** En oversikt for lærerskolen. Andet oplag. 1.00.

Ludvig Dahl: **Livet efter døden i nyt lys.** Et indlæg og en dokumentation i diskussionen om de oversanselige fænomener. Andet oplag. (3.—4. tusen). 8.00; ib. 10.75.

Dr. Richard Eriksen: **Kultur, Religion og Kristendom.** 4.00.

Olaf Moe: **Grundtvig og kirkens gjenmæle.** Et hundrede-aars minde og en parallel. 5.25

Sigmund Mowinckel: **Profeten Jesaja.** En bibelstudiebok. 7.00.

Sylfest Muldal: **Kristendomskunnskap.** For barneskolen. 2.00.

J. L. Qvisling: **Spredte studier over forskjellige emner.** 4.50.

Bjarne Skard: **Aposteltidi.** Eit historisk grunnriss for lærarskulen. 4.00.

J. Paterson-Smyth: **En folkebok om Jesu liv.** Oversat av Edward Hambro. 8.75; ib. 11.00.

H. ASCHEHOUG & CO.

Kontingenten til KIRKE OG KULTUR bringes i erindring.

KIRKE OG KULTUR

Redigert av EIVIND BERGGRAV.

Abonnement 10 kr. pr. aar indlandet.
—«— 15 « « « utlandet.

STEENSKE BOKTRYKKERI JOHANNES BJØRNSTAD

OSLO

REDAKSJONELLE NOTER

NORGES FORENEDE PRESTER

Næsten uforklarlig vil det stå for storparten av de kirkelig interesserte i vårt land, at der eksisterer en samlet og virkelig samlende norsk presteforening som er akkurat like så gammel som kirkestriden, men som ikke er blitt sprengt, ikke engang blodtappet ved denne strid. Og dette tiltrots for at foreningen hverken har begrenset sig til økonomiske og andre samlende standsinteresser, eller har gått selve branncentrene forbi. En egen fasthet og sindighet har i Presteforeningen formådd å beseire alle onde vetter. Prestenes forening — som man skulde ha tenkt sig å være en tumleplass for alle en kirkestrids eksplosive tendenser — står derfor idag, ved sitt 25 års jubileum, som en værdig og sterk manifestasjon av mandig broderlighet. Den norske presteforenings tilværelse og vekst er en ære for vår norske kirke og bør være en glede for alt kirkens folk.

PÅTALE OG OPIRRING

Det er, særlig i visse år, uhyre irriterende å bli gjenstand for «faderlig» påtale. En av opdragelseskunstens farligste skjær skjuler sig her. Aller værst er det å bli korrekset i andres påhør. Det avler gjerne bitterhet og utbryterlyst istedetfor å modne ens erkjennelse. En klok far ser først efter om der er ansatser til selverkjennelse hos hans håpefulle. Ser han at slike ansatser er tilstede, tier han klokelig, ja, han viser kanskje attpå en positiv tillid som virker som solskinn på erkjennelsens vekst.

Studentersamfundet har oplevet at der fra et hold som administrativt er dets fars far, er utgått en offentlig opfordring til den nærmest foresatte om å peke på det som befinner sig bak speilet. Henvendelsen kom efterat den håpefulle selv hadde tatt sin pøbelaktighet op til betraktning og efterat selverkjennelsen var tydelig for alle, selv om den (selvfølgelig!) delvis forsøkte å skjule sig under en forlegen kjekkhets maske. Og da nu faderen erklærte: gutten har skjønt det selv, jeg vil sannelig heller øke muligheten for selvdisciplin hos ham enn at jeg skal risikere at han går i baklås, — så erklærte bestefar, igjen offentlig, at han var skuffet, og han gav far en bemerkning om at han ikke var fast nok i sin opdragelses-metode.

Historien har utallig mange forgjengere i det private familieliv gjennem alle generasjoner. Allerede Paulus gjorde opmerksom på hvor stor skade de eldre her kunde anrette. (Koloss. 3, 21.)

Men også i det offentlige er historiens pedagogiske kjerne stadig aktuell. Den peker på den fare som det er for kirken og kirkens menn stadig å skulle være påtalere og klagere og korreksere. En sak for sig er det at der somme tider kan være årsak til *demonstrativ* protest. *Makter* imellem er det undertiden ingen annen vei til å markere et alvorlig sinnelag enn å bruke demonstrasjonens kolde våpen. Men det gjelder å skille mellem det demonstrative og det pedagogiske. Og kirken har *oftest* opdragerplikt. Da trenger den opdragerkunst og opdrager-*tro*. Uten tro og tillid ingen virkelig opdragelse. Hvor der er en slik begynnende *avstand* som hos oss mellem folkeliv og kirkeliv, gjelder det dobbelt at kirken må gjøre alt for å gjenvinne et *positivt* forhold til det almene folkeliv før den med frukt kan optre med nogenslags negative midler.

Men — som Stockholmskonferansen pekte på — kirken vil bare spørre efter hvordan *den* ønsker at ungdommen skal være; kirken spør aldri efter hvordan ungdommen ønsker at *kirken skulde være*. Dette ensidig faderlige syn hevner sig snart. Man griper så altfor lett til de kolossale gloser — som nu overfor studentene: *«avkristning!»* — og man beruser sig i sin egen forargelse. Der gror intet pedagogisk sinnelag av forargelse.

Det akademiske kollegium synes derimot å ha hatt nærværende i sitt sinn et innen kristelige kretse åpenbart mindre velkjent ord: «I fedre, opirrer ikke Eders barn, *for at de ikke skal tape motet*».

RENESSANS ELLER REPRISE?

Det er et farlig syn på historie, det som mener at historiske epoker kan springes over eller snittes ut av helheten så de ikke teller med. De perioder man ikke liker, setter man utenfor, om det så er ens egen nærmeste forhistorie. Det er bra nok å fornye gode gamle verdier og former, men skal det bli renessanse, ikke bare reprise, så må det gamle så å si inn i det nyes morsliv og *fødes* på ny. Skjer ikke dette, får man et slags historisk teater, men intet nyskapende tilskudd til folkelivet eller til kirkelivet.

Det har allerede spillet en skjebnesvanger rolle det norske nasjonale gjenreisningsprogram, at man i lang tid trodde å kunne springe de 400 «mørke» århundreder over, og knytte tilbake di-

rekte til fortiden. Det «gamle» blev tatt lik det «ekte», — og alt som var preget av senere utvikling og innflydelse, var dermed mistenkelig som «u-ekte». Vår nasjonale tankegang synes lykkeligvis å ha forvunnet denne barnesyke, og har søkt sin tilknytning til det virkelige folkeliv, *både* i dets historiske rot og i dets levende nutidsskikkelse.

Men vi lever i drømmens tidsalder. Drømmen dukker op på de mest uventede steder og hos personer og organer hvor man minst skulde vente det. Og drømmen har en tilsynelatende egenskap felles med troen: for drømmen er intet umulig. Intet sprang bakover og intet grep fremover. Som landsmålet engang så for sig *oldnorskens* ideal, så synes nu det *norrøne* å være manges vidunderlige fortids og fremtids syn.

I denne samme linje truer den mulighet på kirkens område at katolicismen blir kirkelig landsmål, kirkelig norrønafantasi. For den romantiske drøm er dette en like så nærliggende som berusende tanke.

Derfor — med all dyp vurdering av *tradisjonens* verdier, som vi trenger så innerlig til i enhver tid — må det stå klart for oss, at arbeidet for kirkens og gudstjenestens fornyelse ved tilskudd fra fedrene, aldri kan bli til velsignelse hvis vi vil springe de foregående generasjoner, dermed også vår egen, forbi. En gjenfødelse f. eks. av vår *liturgi* vil stå i fare for å bli tør reprise og tomt teater, hvis vi ikke lar det hele opleve gjenfødelsen i det *kristenlivs moderskjød* som er menigheten av igår og idag. Ikke utenom men gjennem det levende kristenliv må tradisjonen gi oss tilskudd til kirkelig renessanse. Vi har ikke råd til å undvære fedrene, men enn mindre råd til å miste oss selv i deres grav.

EN MAND OG HANS SLÆGT

(*TROELS-LUND:* ET LIV — BARNDOM OG UNGDOM. KØBENHAVN. HAGERUPS FORLAG. 1924.)

Af Edv. Lehmann.

Det er åbenbart lettere at skrive om andre end at skrive om sig selv. Andre kan man se, sig selv kan man ikke se. Man kan ytre sine tanker, følelser, anskuelser; man kan åbenbare sin sjæl; men man kan ikke få andre til at se, hvordan man selv ser ud.

Troels Lund, den store danske skildrer af forgangne slægters liv og levned, mesteren i saglig anskuelighed blandt Nordens historikere, foresatte sig på sine gamle dage — i det støvets decennium, der blev ham forundt — at skildre sit eget liv og dets oplevelser. Han gik grundigt til værks dermed, så grundigt, at han ikke fik livsløbet ført længere frem end til det første studenterår.

Måske er dette en af grundene til at det talende Jeg til at begynde med vækker mindre interesse i denne selvskildring. Ihvertfald træder fortællerens eget fysiognomi — trods rigelig omtale — stærkt tilbage for de andre skikkelser i bogen. Men barneår og barnebetragtninger og ganske særligt skoleår og skoledrengeerfaringer bliver nu engang ikke noget gribende æmne, om det ikke omsættes i kunstneriske værdier. Gymnasiastpoesier og do. kammerater, skolelærere og examensdramatik — alt sådant får vel i grunden blot litterær berettigelse i samme grad som det i sig selv er noget betydeligt. Værket vilde have vundet i stil — og i tilgængelighed — om udgiveren havde kunnet begrænse det til hvad der har blivende værdi. Men også i den form det nu engang har fået, må det respekteres som et mindesmærke, en betydelig skribent har rejst over sig selv.

Men bogen sigter videre end på den enkelte person, og herigennem får den sin egentlige betydning. Den er i virkeligheden en slægtbog, en familiekrønike. En pietetsfuld historikers hånd har tegnet et billede, anskueligt i alle dets enkeltheder og oplyst fra alle sider, af den gamle slægt, fra hvilken forfatteren er udgået, og som rummede såmegen ejendommelighed, at den virkelig for-

tjener at kendes. I København, hvis borgerlige liv i gamle dage for en stor del førtes i sluttede familiekredse, dannede slægten Lund en verden for sig selv, et område der var grundlagt med så megen dygtighed og hævdet med så stor selvstændighed, at der af den materielle duelighed efterhånden udviklede sig betydelige åndskræfter, blandt disse nogle af Danmarks ypperste.

Usikkert er det, om denne slægt har sin rod i gammel landadel, der efterhånden sank ned i bondestanden; sikkert er det ihvertfald, at den rejste sig af bondekår, af jydske gårdmandsfolk fra hedeegnene, der ved lykkeligt indgifte gennem flere slægtled efterhånden udviklede deres ejendommelighed, og som ved den særlige flid, der dreves på disse egne hævede sig til en viss velstand. Denne jyske hjemmeindustri er det s. k. «uldbinderi», en uafladelig spinden og strikken af hedefårenes uld, der efterhånden af den hjemlige beklædning dannede en handelsvare og et handelsliv, der endnu for en del består. De raske jydekarle vandrede om til gårdene med den store blå uldpose på ryggen, ja de vovede sig helt til København, hvor man lærte at skønne på de uopslidelige strømper og de varme uldtrøjer.

En og anden af disse slog sig da ned — de kaldtes «Hosekræmmere» — i Kongens By i en kælder i Grønnegade eller en bod ved Helliggjæstes kirke, i en butik ved Vestergade og Gammeltorv, hvor bønderne holdt til. Så gjorde unge Henrik Lund fra Lundegård, så gjorde Jens Lund og endelig Ole Lund. Så havde gamle Jens Sæding gjort, han, der nu var en velstående kræmmer; han hidkaldte sin søstersøn hjemmefra til hjælp i forretningen, og denne blev hans arving. Det var den «Michal Pedersen Kierkegaard, forhen Hosekræmmer her i Staden», hvis minde, sønnen, Søren Kierkegaard tilegnede sine skrifter — — og nu er vi inde i strømmen af den familiekreds, skiftende med navnene Lund og Kierkegaard, hvis krydsning skulde kulminere i den berømte skribent og hans biskoppelige broder, men som også på linjen Lund har store navne at nævne.

Af hosekræmmeren Henrik blev snart en klædehandler i Nygaden, af Jens Lund en silkehandler, der blev storkøbmand med skibe på søen, herregårde på landet og palæ i byen; og i kompagni med ham den yngste broder Ole, der ovenikøbet giftede sig penge til. En lille roman i gammel-landsfaderlig stil indledte dette giftermål. Den rige købmand Monberg i Horsens havde hårdnakket nægtet den unge uldhandler sin datter. Da denne nu selv var kommen til velstand, gik han op til Frederik den sjette og udbad sig hans

kongelige bistand til at vinde den elskede. Kort efter fremkom et kongeligt reskript, hvorved det pålagdes øvrigheden i Horsens «at foranstalte jomfru Karen Monberg udleveret grosserer Ole Lund til hustru, da hendes forældre ikke fandtes at have skellig grund til at nægte deres samtykke til dette giftermaal».

I de næste slægtled rørte åndens kræfter sig og frigjorde sig til videnskab og filosofi. En ung orientalist, til hvem universitetet havde knyttet store forhåbninger, standsedes tidligt på sin bane; han faldt i krigen 1864. Men virkelig berømmelse vandt hans onkel zoologen Vilhelm Lund, i hvis lod det faldt at gøre et af de første store forhistoriske fund, der åbnede adgang til fortidens dyreverden. Under en forskningsrejse i Brasilien blev han af en derboende landsmand gjort opmærksom på en række huler, hvori man under salpeterudgravninger havde fundet mærkelige, store knogler. Disse, der i virkeligheden var levninger af en flok forskellige dyr, som under en katastrofe i en tidligere jordperiode må have søgt ly, men fundet døden, i disse huler, og som nu var konserverede i det salpeterholdige ler, blev fra nu af den særlige genstand for Lunds studier og foreløbig for hans samlerlyst. Hans navn er knyttet til den anselige samling, som han sendte hjem til København og som nu er det derværende zoologiske museums største skat. En rundhandet gave til fædrelandet fra en trofast søn i det fjerne! British Museum skal, ifølge hvad Troels Lund beretter, have tilbudt den lykkelige finder 100 000 pund sterling for samlingen, men han valgte at sende den hjem — endogså på egen bekostning.

Og endda agtedes gaven kun ringe i fædrelandet; i henved 10 år lå den magasinéret hen, og ingen af zoologerne ulejligede sig med dens opstilling. Det blev den unge Troels Lunds første bedrift, allerede som ét-års-student, at gribe til pennen og i en række avisartikler, hvis anonymitet han i mange år på det strængeste måtte bevare, vække almenhedens opmærksomhed for dette skandaløse forhold, så at der fra regeringens side hurtigt blev givet ordre til opstillingen. Dette var den ridderdåd, der gjorde Troels Lund til mand allerede før hans tyvende år; i skildringen af denne bedrift — levende og spændende som den er skrevet — træder også forfatterens fysiognomi frem, så man aner den kommende storhed.

En anden indvielse havde han allerede tidligere fået: det venskab, med hvilket onkelen Søren Kierkegaard omfattede ham, det håndtryk og det blik, hvormed han døende havde taget afsked med den 14-årige dreng: «et blik, som jeg aldrig siden har set mage til. Det strålede af en ophøjet, forklaret, salig glans, så det

syntes mig at gøre hele stuen lys. Alt var samlet i disse øjnes lysvæld: inderlig kærlighed, saligt opløst vemod, gennemskuende klarhed og et spøgende smil. For mig var det som en himmelsk åbenbaring, en udstrømning fra sjæl til sjæl, en velsignelse, der gød nyt mod, kraft og forpligtelse i mig».

Det er virkelig Søren Kierkegaards sjæl, man her får en anelse om — — og en prøve på Troels Lunds bedste sprogkunst.

Han selv, forfatteren til «Dagligt Liv i Norden» og de mange andre livfulde og malende historiske værker fra Danmarks renæssancetid, blev den næste generations navnkundigste udfoldelse af slægtens åndelige kraft; men man havde gerne hørt mere om dennes udvikling end den tidligt afbrudte levnedsskildring kan bringe. Ihvertfald får man det indtryk, at det hverken er skole eller universitetet, der har bragt Troels Lund hans indhold eller væsentligt bidraget til at udvikle ham. Hans sjæleliv havde sine kilder og han fik sin åndelige vækst i den familiekreds, hvori han voxede op, i deres smukke traditioner, i deres alvor og sjælelige finhed, i de interesser, der toges i arv fra de gamle og trivedes hos de unge, i den fælles velstand — åndelig som materiel — der samlede dem alle.

Måske det just er bogens smukkeste partier, de der handler om det liv, der førtes i de gamle hyggelige stuer på Nytorv i København og om sommeren i det litterært bekendte «Bakkehuset» på Fredriksberg, i slotshavens og i «Søndermarkens» romantiske naboskab. Man mærker den vante miljø-skildrers hånd men tillige den pietetsfulde varme, hvor han taler om forældrenes trohjærtige sædvaner og om deres gæstfrihed, når de samlede ungdommen om sig i deres hjem: «Fra dem udgik der en egen fredsæl hyggelighed, der venligt bød alle føle sig som lige, hver især veltilpas, ingen tilovers. Dem skyldtes det trygge præg af gammeldags solid rigelighed uden overdrivelse og dog parret med en glans af det usædvanliges festskær, der lå over disse møder. Deres indflydelse strakte sig ad usporlige veje til samværets hele tone og ånd. Hvor frit ordet end var, hvor ubundet end spøgen og latteren kunde falde, så var der en usynlig grænse der ikke overskredes. Al usømmelig tale, ligesom al bysladder og bagtalelse var bandlyst. Hvorfor? Ja hvorfor? Det passede nu engang ikke, stak ligefrem af i modsætning til den rene luft i stuerne, den hvide dug på bordet, armstagernes stearinlys og så det venlige, ærværdige par — med det kridhvide hår og den skinnende hvide kappe — deroppe i sofaen for bordenden».

Det er et stykke «Dagligt Liv i Norden» selvoplevet, selvskildret, der slutter sig harmonisk til det store forfatterskab om svundne slægter.

Troels Lund er såmeget selviagttager, at han ser forbindelsen mellem dette miljø og hans egen videnskabelig virksomhed. Hvor han (s. 258) omtaler den hyggelige familjeskik, hver torsdag eftermiddag at samle slægtens forskellige medlemmer, onkler, tanter og kusiner om kaffebordet og ved denne lejlighed oplæse de i ugens løb ankomne familjebreve, tilføjer han: «Den trohjertige skik, hvor slægtens enhed rådede og alle begivenheder indenfor den forudsattes at måtte ligge hvert medlem på hjerte, gjorde fra tidlig tid indtryk på mig og grundlagde hos mig en sans for summen af de spredte hjem som historiens indhold». Man har ofte savnet de politiske linjer i Troels Lunds forfatterskab; — han har her selv angivet det synspunkt, fra hvilket han ønsker at betragtes: hjemmenes historiker. Det er derfor han utrætteligt fortabte sig i alle disse sagligheder, hvis detailler kan virke trættende, men hvis helhed samler sig til et billede af den danske renæssancetid, som aldrig før var set, og som nu er uforglemmeligt. Og i disse borge og stuer, i disse klæder og med disse skikke bevæger de gamle adelsslægter, købmandsfamiljer og bondefolk sig hjemmevante og fortrolige med alt og med hinanden, just som man gør det i familjelivet, i det fælles hjem, der hedder Danmark, i arbejde, ved fester og i sorg, — — det er dette Troels Lund har lært at se på Gammeltorv og i Nygade, på Fredriksberg og på Blegdamsvejen før han så det i fortidens Sjælland og Skåne.

Men det gik dybere i ham end til den blotte beskuelse. Han øste også en samfundsbetragtning deraf. Han vilde, at alt samfundsliv — åndsliv og statsliv — skulde have sine rødder i den hjemlige jordbund, voxe umærkeligt op deraf og således forme sig i sit eget billede. Han vilde, det skulde være kultur, — «opdyrkelse».

Under den sympatetiske skildring han giver af den gamle filosof Sibbern, i to generationer studentenes rus-lærer og den ældre danske filosofis stilfærdige grundlægger, finder han lejlighed til at beklage, at denne tænksomme mands sunde og selvstændige, på engang frisindede og konservative samfundstanker og hans personligt prægede moralitet ikke blev udgangspunktet for de nye formationer i det danske åndsliv. «Vil man måle tabets størrelse» siger Troels Lund (s. 332) «skal man se på den såkaldte gennembruds tid efter 1870, hvor det heftige opgjør fandt sted mellem to tidsaldre, der ikke forstod hinanden. Som det foregik, gik meget

tabt, og mange af hjemmets bedste gamle stykker søndredes, fordi den fremstormende skare ikke følte sig som børn af huset, men mødte under fremmede faner. Udviklingslære blev Darwinisme, kamp mod kirkelære blev eet med mangel på religiøsitet, socialisme blev fædrelandsløs. Hvilken lykke havde det ikke været, om Sibbern havde stået som hjemmegroet talsmand for det nye, den ædle skikkelse, i hvem to slægtled mødtes og forstod hinanden».

Også det indre liv var ham en stille vækst, der kun havde liv og kraft, hvor der var groning i bunden. Det skulde gå naturligt til, have selvfølgelighedens præg — også i religionen. «Thi jordisk lykke består ikke i storhed, magt og glans, men i prøvet, beskeden, taknemlig trivsel. Ikke ørkesløs. Men som det jordgemte frøs målsikre higen, når sollyset kalder. En varm villende vækst, hvor alle kræfter og former for snille anspændes. En favnende omhu, en køligklar plan, en altid brændende virken».

KIRKEN OG INDUSTRIENS PROBLEM

DEN SVENSKE KOMMISJONS BIDRAG.

Dette bidrag, som blev fremlagt ved konferansen i Stockholm (på fire sprog), faller i 3 deler.

Først den kristne etikers systematiske utredning gjennem biskop Einar Billings penn; så den praktiserende social-kristelige reformators syn på situasjon og på krav — i Nathanael Beskows promemoria; og endelig det hele socialt-kirkelige program i 10 knappe teser, sammenarbeidet av den hele svenske kommisjon som et forslag til Program for kirkens opgaver.

PRO MEMORIA I.

1. *Kyrkans sociala uppgift ligger icke vid sidan av hennes religiösa gärning, utan är helt innesluten i denna. Sin sociala insats fullgör kyrkan, i den mån hon förmår att göra Kristi evangelium gällande såsom en människolivet inifrån frigörande och omskapande makt. Men sin religiösa uppgift kan hon ej rätt utföra, om hon låter beröva sig frimodigheten att oförbehållsamt ställa in även samhällslivet under samvetets dom och i kristendomens belysning.*

a. Kyrkans enda uppgift är den religiösa: att visa människorna vägen till Gud och att til dem förmedla hans frälsningsbudskap. I den mån hon förmår att rätt fylla denna sin uppgift, fullgör hon ock *sin* insats i det sociala livet. Där Kristi evangelium blir den verkligt bestämmande makten i människors liv, skapas ock det sinnelag, ur vilket allena en varaktig nyskapelse av de sociala förhållandena kan framväxa. De materiella, ekonomiska värdena stå då ej längre som det högsta. Nya andliga värden träda fram och kräva att taga de förra i sin tjänst. Så frigöras de i själviskhet bundna krafterna för kärlekens tjänst; känslan av ansvar för

människolivet, var det leves, väckes och stärkes: blicken skärpes för allt som hotar att förvrida eller förkrympa personlighetslivets utveckling; samvetet reser sig med ökad styrka mot all orättfärdighet. Genom allt detta skapas de inre förutsättningarna för ett verkligt personligt gemenskapsliv och därmed för ett andligt utbyte till innbördes fostran och tillväxt. Kyrkans förmåga att fylla denna uppgift är först och sist betingad av det djup, varmed hon tillägnat sig evangeliet, och den kraft och uppfinningsrikedom, varmed hon förmår att under skiftande villkor med dess budskap nå människornas hjärtan och samveten. De nya och skärpta sociala problem, inför vilka kyrkan i vår tid ställes, innebära därför för henne i första rummet ett krav på djupare koncentration kring evangeliets kärna och på förökad energi i hennes innersta religiösa gärning.

b. I kyrkans rent religiösa gärning ligger på varje punkt också en social uppgift innesluten. Sin uppgift att till människosjälarna förmedla evangeliets budskap kan hon ej rätt fullgöra, om hon ej med alla de medel, som stå henne till buds, strävar att ställa in också det sociala livet under evangeliets belysning och under samvetets dom. Hennes synpunkt måste härvid alltjämt vara den religiöst-etiska. Samhällstekniska frågor, i vilka inom samma kristna grundåskådning olika ståndpunkter kunna rymmas, falla icke under hennes domvärjo. Men liksom tjänandet av de kroppsligen lidande och nödställda (diakonien) alltid för kyrkan tett sig som ett nödvändigt led i hennes själasörjaregärning, så kan hon ock, där samhällslivets förhållanden äro sådana, att det högre personlighetslivet därigenom hotar att förspillas och mottagligheten för de andliga värdena att förkvävas, icke, utan att svika sin uppgift, tiga stilla. Hon vänder sig alltid närmast till de einskildas samveten. Men skall hon rätt kunna väcka dem till medvetande om sitt ansvar och visa dem den väg de hava att vandra, måste hon vara beredd att utan fruktan eller mannamån blotta sedliga missförhållanden inom det bestående samhällslivet. Endast så kan hon fostra de enskilda kristna till deras uppgift att vara ett salt för folklivet. Kräver tiden nöd av henne en mera energisk koncentration kring hennes religiösa uppgift såsom evangeliets förkunnare, så kräver den ock en större dristighet i att klart fatta i sikte dettas konsekvenser i fråga om det sociala livet.

c. Mellan dessa båda krav består, om de än lätt kunna råka i spänning med varandra, ingen motsättning. Deras inre enhet framträder tydligst i Jesu bild, och inför honom vinna de båda

en för hans kyrka djupt förödmjukande styrka. I hans förkunnelse och hela hans gärning råder en ojämförlig religiös koncentration. Uppgiften som social lagstiftare och reformator visar han ifrån sig. Sitt universella, riksgrundande verk utför han i formen av en oansenlig, på de enskilda människosjälarna riktad själasörjargärning. Men i denna sin gärning riktar han sig icke blott mot själarnas inre fiender, synden i dess olika former, utan ock mot de yttre makter, som hindra eller försvåra själens väg till Gud. I allt sådant ser han fiender, som oförsonligt måste bekämpas, och om vilkas besegrande man icke får misströsta. Detta framträder i hans kamp mot det kroppsliga lidandet, men också i hans ställning till det dåtida samfundslivet. Även om det heligaste stycket i sitt folks gamla ordning uttalar han, att det är till för människans, icke människan för dess skull. Och över ett samhällsliv, i vilket de härskande för själviska syften förgäta ansvaret för och försumma vården om de dem anförtrodda människorna, ropar han sitt: ve! Men i Mammon ser han den makt, som framför andra kämpar med Gud om herraväldet över människorna. Enhetspunkten mellan alla de skilda dragen i hans bild ligger i den honom förtärande nitälskan för själarnas bästa.

2. *Den ekonomiska produktionen får ej betraktas såsom självändamål utan endast såsom medel i högre måls tjänst. Dess närmaste uppgift är att skapa de materiella förutsättningarna för det mänskliga kulturlivet till alla dess sidor och med alla dess skiftande behov. Men detta i sin ordning ter sig för den kristna åskådningen blott såsom ett medel för det högsta målet: den andliga gemenskapen mellan i sitt inre frigjorda och enade personligheter.*

Direkt förkastliga äro från denna synpunkt alla strävanden, som i det ekonomiska livet blott se ett medel för egen vinning. Men även sådant, som från den materiella kulturens synpunkt ter sig som ett framsteg, kan från det högsta målets synpunkt visa sig vara en förlust. Om produktionsordningen leder till en rovdrift med personliga värden, köpes dess effektivitet för dyrt, och den undergräver därmed sig själv.

a. Den genom nutidens teknik och arbetsmetoder skapade stegringen av produktionens effektivitet måste även från kristen synpunkt i och för sig betraktas såsom en vinning. Ökade möjligheter beredas härigenom också för personlighetslivets utveckling och för det högre andliga gemenskapslivet. Och i den glädje över frigörandet av i naturen nedlagda värden, som kan knyta sig till detta strävande, kan något med den kristna skapelsetron besläktat ligga

De faror, som alltid äro förbundna med den materiella kulturens hastiga utveckling, måste därför i första hand mötas med ett lika energiskt strävande till det personliga livets stärkande och fördjupande. Men vad som i och för sig ter sig som en vinst kan lätt förvandlas till fördärv. Omedelbarast och ögonskenligast sker detta, där det ekonomiska livet betraktas och behandlas blott såsom medel för det enskilda, egoistiska vinstbegärets tillfredsställande. Särskilt förkastlig och fördärvbringande är den illegitima spekulation, som endast behärskas av hoppet om snabb vinst utan motsvarande arbete. Men även det ensidiga inriktandet av det produktiva arbetet på den materiella kulturens stegrande, med förgätande av de högre mål, som denna har att tjäna, leda med nödvändighet till en andlig rovdrift, som i längden måste hämna sig också på den materiella kulturens och den ekonomiska produktionens egen utveckling. Åtgärder, som med hänsyn till produktionens ögonblickliga effektivitet kunna synas välbetänkta, kunna från en vidare och högre synpunkt visa sig såsom kortsynta, fördärvliga och förkastliga. Exploateringen av den minderåriga arbetskraften under industrialismens tidigare epok är det mest avskräckande exemplet på en sådan rovdrift. Men den ensidigt på de ekonomiska intressena inriktade blicken är alltid kortsynt.

b. För att vinna ett rättvist omdöme över det ekonomiska livets nutida organisation, måste denna ses mot bakgrunden av hela den moderna kulturutvectklingen, i vilken den, på gott och ont, bildar ett led. Framdriven av den moderna kulturens ständigt växande behov, tjänar den industriella produktionsordningen i sin ordning att, i ständig växelverkan, ytterligare stegra dessa. Allra närmest är den en skapelse av de moderna naturvetenskapliga metodernas tillämpning på produktionens problem. Inflytandet härav sträcker sig icke blott til tekniken i trängre mening, utan ock till hela den därav, av den minutiösa arbetsfördelningen o. s. v. betingade ekonomiska organisationen. Arbetsprocessens mekanisering och atomisering bildar ett noggrant motstycke till den moderna naturvetenskapliga natur och världsbilden. Den enskilda deltagaren i denna process infogas såsom ett led i ett sammanhang, som blott är bestämt av hänsynen till den rationellt genomtänkta arbetsprocessens sakliga krav, under bortseende från alla personliga faktorer. I huru fruktansvärd grad än enskildas vinningslystnad och maktbegär må hava bidragit att skärpa och förbittra de härav betingade motsättningarna, är så denna ordning i sina huvuddrag en produkt av faktorer, för vilka ingen enskild kan göras ansva-

rig. Men väl bär den till hela sin struktur och hela den däri rådande anden prägeln av en kultur, hos vilken i dess ensidiga inriktning på de materiella värdena sinnet för de andliga realiteterna försvagats. Vilken stark övervikt i den moderna kulturen de materiella intressena äga över de andliga värdena, kommer tydligast til synes i de strider såväl mellan folken som inom dessa, vilka åter och åter skaka denna kultur i dess grundvalar. Häri ligger tillika ett nytt vitnesbörd om, att en kultur eller en ekonomisk ordning, som missaktar de andliga realiteterna, därmed undergräver sig själv.

3. *Etiskt tilfredsställande är en produktionsordning blott i den mån, som den tillika har karaktären av en av och kring gemensamma arbetsuppgifter knuten personlig arbetsgemenskap mellan de däri deltagande.*

Huru långt avlägsen den nuvarande produktionsordningen är från detta ideal röjer sig tydligast i det på arbetsmarknaden rådande, etiskt som ekonomiskt fördärvbringande, permanenta krigstillståndet. De öppna strider mellan arbetare och arbetsgivare, som åter och åter skaka samhällslivet, äro emellertid symptom till en av själva produktionsordningen betingad inre spänning och till de bristande förutsätningarna inom denna för framskapandet av en verklig arbetsgemenskap.

Strävandet efter arbetsfred måste därför tillika inrikta sig på att inom det enskilda företagtet, genom förstärkande av de inre banden mellan detta å ena sidan och arbetare såväl som arbetsgivare å den andra sidan, skapa ökade betingelser för verklig argemenskap.

a. Om än de kampmedel: strejk, lockout, blockad, som under den industrialistiska produktionsordningen utbildats för striden om arbetsvillkoren, under nuvarande förhållanden icke i det enskilda kunna betecknas såsom i och för sig sedligt förkastliga, får dock känslan för det abnorma i det rådande tillståndet, med dess i inre som i yttre hänseende förödande verkningar, icke förslappas, och strävandet efter en etiskt mera tillfredsställande ordning icke uppgivas. Alla hänsynlösa och illojala stridsmetoder måste obetingat förkastas. I kampen mot sådana, striden förbittrande och förgiftande moment borde alla parter kunna ena sig. Men därutöver måste strävandet inrikta sig på att mer och mer ersätta de nuvarande kampmedlen, även i deras lojala tillämpning, med mindre primitiva former för uppkommande konflikters slitande. Verklig framgång kan dock detta strävande endast hava, om det til-

lika fattar de djupare, i själva produktionsordningen grundade orsakerna till den rådande ofreden i sikte.

b. Gentemot den intressegemenskap, som driver arbetare och arbetsgivare att ömsesidigt sammansluta sig i omfattande kamporganisationer, förmår den gemensamma arbetsuppgiften inom ett och samma företag, på grund av hela den moderna produktionsordningens egenart, icke att göra sig gällande såsom en i djupare mening gemenskapsbildande faktor. Vid företaget är den enskilde arbetaren endast knuten genom tillfälliga ekonomiska band. Härigenom likasom genom det därmed nära sammanhängande beroendet av skiftningarna på arbetsmarknaden vållas en otrygghet i hans ekonomiska existens, som motväger den eljest i jämförelse med äldre tider högst betydande förbättringen i den kroppsarbetande klassens ställning och är en av huvudgrunderna till det därinom jäsande missnöjet. Arten av den arbetsuppgift, som tillfaller den enskilde arbetaren, är ock i regel sådan, att den för honom gör det svårt att vinna ett personligt förhållande till sitt arbete eller att däri finna en källa till inre tillfredsställelse. Det binder honom icke vid sig vare sig genom det intresse, det i sig erbjuder, eller genom att öppna utsikt till en ideell uppskattning av hans personliga arbetsinsats. Alla dessa faktorer samverka till att hos den enskilda arbetaren förkväva känslan av samhörighet med det företag, i vars tjänst han står. Än mera måste enligt sakens natur hos ledarne för arbetarnas kamporganisationer känslan för de värden, av mer än blott materiell art, som det enskilda företaget representerar, och hänsynstagandet till dess intressen träda tillbaka för hävdandet av de intressen, till vilkas befrämjande dessa organisationer skapats. Från en annan sida försvåras uppkomsten av en kring företaget sluten verklig arbetsgemenskap därigenom, att bestämmanderätten över företaget och dess ledning ofta i vid utsträckning vilar, icke hos företagets personligt ansvarige ledare, utan hos representanter för det opersonliga kapitalet, vilka i likhet med arbetareledarna sakna nödig personlig kontakt med företaget och vilkas syn på detta redan därför i regel ensidigt är bestämd av rent ekonomiska intressen. Den etiskt otillfredsställande fördelning av makt och ansvar, som här föreligger, är ägnad att även hos den egentlige företagsledaren försvaga känslan av ansvar för de i företaget inneslutna immateriella och personliga värdena och försvårar i varje fall hans uppgift, att vid företagets ledning övervaka, att dessa icke förfaras utan förkovras. I arbetsgemenskapens intresse, utan vilken ingen arbetsfred

är möjlig, ter det sig därför såsom ett etiskt önskemål av högsta vikt, att de inre banden mellan företaget och de därmed förbundna längs hela linjen förstärkas, så att å ena sidan arbetarna på ett fastare och mere betryggande sätt knytas vid företaget, men å andra sidan den egentlige företagsledaren erhåller den starka och i förhållande både till kapitalet och arbetet självständiga ställning, som svarar mot det på honom vilande ansvaret. Frågan om de vägar, varpå detta önskemål bör på lagstiftningens väg befrämjas, låter sig icke från enbart etiska synpunkter besvaras. Men även under den mest otillfredsställande ordning kan och måste varje enskild strätva efter att, så långt hans inflytande sträcker sig, bringa en verklig arbetsgemenskap till stånd.

4. *Ju ensidigare den bestående produktionsordningen är bestämd av hänsynen till de materiella intressena, dess större vikt ligger det på, att den enskilde, på vilken plats han än står, av all kraft strävar efter att, så långt hans inflytande sträcker sig, låta det mänskliga och personliga även inom det ekonomiska livet komma til sin fulla rätt. Ansvaret för att så sker vilar icke blott på de direkt i produktionsprocessen deltagande utan delas med dem av varje samhällsmedlem.*

Skola de kristna grundsatserna här vinna gehör, måste de först och främst förverkligas i de enskilda kristnas livsföring. I handhavandet av sin egendom likasom i fullgörandet av sin arbetsuppgift har den enskilde att betrakta sig såsom Guds förvaltare och nästans tjänare. Såsom konsument har han att besinna den fördärvliga återverkan, som en på konstlade behov inriktad konsumtion utövar på produktionen. Icke minst är det ansvar, som vilar på honom såsom medverkande till utbildandet av den allmänna opinionen, med det oberäkneliga inflytande på gott och på ont, som denna utövar på hamhällslivet.

a. Den komplicerade arten av det nutida ekonomiska livet och det djupgående inflytande, som den opersonliga, endast av hänsynen till den ekonomiska effektiviteten bestämda moderna produktionsordningen utövar också på de personliga förhållandenas gestaltning, kunna lätt hos den enskilde deltagaren i produktionsprocessen framkalla en känsla av vanmakt inför av honom oberoende ekonomiska lagar och av misströstan att genom sin personliga insats kunna utöva något väsentligt inflytande på den i produktionsordningen rådande andan. Det missvisande i en sådan uppfattning bestyrkes dock på mångfaldigt sätt av erfarenheten. Vilken betydelse också under nu rådande ordning de personliga

faktorerna äga, kommer bl. a. till ett karakteristiskt uttryck däri, att man även vid en från rent ekonomiska synpunkter utgående uppskattning av ett företags tillgångar plägar räkna med en faktor, som med ett hävdvunnet uttryck betecknas såsom «good will», till vilken, jämte företagets anseende för goda och solida affärsmetoder, också kan räknas den därinom härskande andan av hängivenhet för företaget, av ömsesidigt förtroende o. s. v. Den i den moderna produktionsordningen rådande tendensen, att låta de ekonomiska synpunkterna framträda såsom de ensamt bestämmande, bör därför för de enskilde blott kännas såsom en uppfordran att var på sin plats med förökad energi sträva därefter: *att* det mänskliga och personliga också inom produktionen må komma till sin rätt, att förhållandet mellan de olika inom produktionen verksamma grupperna trots alla motsättningar må präglas av ansvarskänsla, förtroende och ömsesidig lojalitet, *att* de av arbetets organisation betingade över- och underordningsförhållanden icke må förhindra förverkligandet i det personliga samlivet av den mänskliga och sociala likställighetens princip, samt *att* överhuvud medvetandet må hållas vaket om de sedliga kravens obetingade giltighet också på det ekonomiska området. Ju inflytelserikare ställning den enskilde intager inom produktionsordningen, dess större är hans ansvar för den därinom rådande anden. Men varje samhällsmedlem, vare sig han direkt deltager i produktionsprocessen eller icke, har sin ofrånkomliga andel i detta ansvar.

b. Skall kristendomens syn på egendomen, arbetet och de därav betingade förhållandena människor emellan kunna inom den industriella produktionen bättre komma till sin rätt, gäller det för den enskilde kristne att först och främst i sin personliga sfär göra fullt allvar av dess grundsatser. Sitt enklaste sammanfattande uttryck hava dessa funnit i den bibliska, i Jesu förkunnelse mångsidigt utförda och tillämpade förvaltare- och tjänaretanken. Denna innebär: *att* egendomen, den må vara stor eller liten, av yttre eller inre art, är att betrakta såsom ett av Gud anförtrott pund, över vilket den enskilde icke äger att godtyckligt förfoga, utan som han har att i ansvar inför Gud förvalta till nästans tjänst, *att* envar, i den mån det är honom möjligt, är skyldig att utföra ett arbete till det helas gagn, och att varje troget och redligt utfört arbete äger samma helgd och adlar sin man, samt *att* de av egendomens och arbetsuppgifternas fördelning betingade förbindelserna människor emellan aldrig få betraktas från enbart ekonomiska synpunkter, utan äro att fatta såsom av Gud givna

anknytningspunkter för upprättandet av en djupare personlig gemenskap. I skarpaste mtotsättning till detta ideal står den i det moderna samhällslivet allt starkare framträdande tendensen att överflytta det inom den industriella produktionen i fråga om förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare förhärskande, kyligt ekonomiska betraktelsesättet jämväl på relationer av mera intimt personlig karaktär: exempelvis på förhållandet mellan husbönder och tjänare, ja, t. o. m. på förhållandet mellan familiemedlemmarna inbördes. — Från en annan synpunkt framträder den enskildes ansvar, om man besinnar det djupgående samband, som består mellan produktionens gestaltning och arten av de krav, som av konsumtionen och konsumenterna ställas på densamma. Är den stegring av behoven, som längs hela linjen är för den moderna kulturen utmärkande, till stor del en skapelse av produktionen själv, återverkar dock en av lyxbegäret behärskad eller på konstlade behov inriktad konsumtion såväl ekonomiskt förryckande på produktionens inriktning som etiskt korrumperande på den därinom rådande andan. — Icke minst betydelsefullt är det inflytande, som den enskilde utövar på det sociala och ekonomiska livets gestaltning genom det bidrag han giver till utbildande av den allmänna opinionen i dessa hänseenden. Särskilt i det moderna, demokratiske samhället är denna en maktfaktor av nästan omätlig betydelse i god eller i ond riktning. Här gäller det för den enskilde att vida djupare än vad vanligen sker besinna sitt ansvar, så att han å ena sidan noga tager sig till vara för förhastade och förbittrande partitaganden och å andra sidan söker att i sin mån bidraga till att göra den allmänna opinionen till ett organ, genom vars förmedling de djupare sedliga synpunkterna kunna göra sin röst hörd.

*

Vid varje försök att bringa den kristna uppfattningen i här avhandlade frågor till ett klart och enande uttryck framträda på nytt de svårigheter, som vidlåda denna uppgift, så snart det gäller att ur de allmänna etiska grundsatserna draga konsekvenserna i fråga om de konkreta sociala och ekonomiska problemen. Till stor del är väl detta beroende av det moderna sociala och ekonomiska livets utomordentligt komplicerade art. Men till ej ringa del sammanhänger det helt visst också med den alltför ringa kontakt, som vid det vetenskapliga arbetet på dessa problem bestått mellan representanterna för de olika synpunkter — etiska, nationalekono-

miska, sociologiska — som här måste komma i betraktande. Med hänsyn härtill synes det böra tagas i övervägande, huruvida icke den ekumeniska kyrkliga kongressen kunde vidtaga någon praktisk åtgärd för befrämjande av en ökad sådan kontakt, exempelvis genom att taga initiativet till upprättande av ett internationellt forskningsinstitut, där representanter för olika här ifrågakommande vetenskapsgrenar kunde mötas i samarbete för lösande av gemensamma uppgifter.

Svenska Kommissionen.
Biskop *E. Billing.*

PRO MEMORIA II.

KYRKAN OCH DET EKONOMISKA LIVET.

De förhållanden, som nu råda inom det ekonomiska livet, innebära i många hänseenden en kränkning av människovärdet och en förnekelse av Kristi evangelium om Fadern och bröderna.

Den stegrade intensiteten i den ekonomiska processen har icke ökat livsglädjen utan fastmer olusten; den har icke skapat trygghetskänsla utan fastmer lett till en växande känsla av otrygghet. Det ekonomiska livets utveckling till ett alla folk omspännande system har icke bragt människorna nära varandra i samarbete till allas väl, utan fastmer givit upphov åt ödeläggande strider såväl inom folken som mellan dem inbördes. I ständigt ökad grad känna sig massor av de i produktionsprocessen sysselsatta såsom tjänare åt etiskt undermåliga syften och såsom maskindelar utan personlighetsvärde. Mammon härskar med hård hand över människolivet. Kulturen materialiseras. De andliga livet förtvinar. Andliga värden förspillas, och sedliga lagar trampas under fötterna.

Kristi kyrka kan icke stå overksam inför dessa förhållanden. Hon har skuld att bekänna. Hon har nya uppgifter att akta uppå. Alltför lätt har kyrkan tagit sitt ansvar för den kroppsliga och andliga förödelse, som de ekonomiska missförhållandena bragt över människolivet. Alltför litet har hon förstått att ställa det ekonomiska livet i evangeliets belysning och under det kristna samvetets dom. Alltför klenmodiga tankar har hon tänkt om Kristi makt att till världen förmedla Kristi frälsande evangelium. Där detta blir en makt i människornas själar, skapas det rättfärdighetens och broderlighetens sinnelag, som erbjuder den enda hållbara grunden för rättfärdiga samhällsförhållanden. Å andra sidan är det uppenbart, att samhällsförhållanden, som präglas av

orättfärdighet och fiendskap, utgöra ett mäktigt hinder för människorna att förstå och mottaga Kristi evangelium. Den närvarande nöden manar fördenskull kyrkan att tränga djupare in i och med ökad energi förkunna evangeliets livssanning, men ock att söka bättre förstå vad densamma betyder i sin tillämpning på de ekonomiska förhållandena, att klart och utan klenmod hävda dessa giltighet även inom detta område, att utan fruktan eller mannamån blotta de missförhållanden, som här råda, och bestraffa de synder, som här begås.

De kristna grundprinciper, som böra leda kyrkan i denna hennes verksamhet, kunna sammanfattas i följande satser:

1. Det andligt personliga livet är det högsta av alla värden.

2. Det ekonomiska livet skall tjäna tillvaratagandet av detta värde, såväl genom att skapa de materiella förutsättningarna för utvecklingen av personlighetslivet och av brodergemenskapen mellan människorna som genom att erbjuda möjlighet för en etisk kallelsegärning.

3. Det är den himmelske Faderns vilja, att alla hans människobarn skola hava sitt dagliga bröd. De gåvor, dem Fadern i naturens rikedomar skänkt oss alla, äro fullt tillräckliga härför, om vi i broderligt samarbete utnyttja dem till gemensamt väl.

4. Ingen äger något för sig själv, utan allt som är oss givet av andliga eller materiella tillgångar, förfoga vi över allenast såsom Guds förvaltare.

5. Vi äro alla beroende av varandras arbete och alla skyldiga att i den mån vi kunna det, utföra ett arbete till gagn för andra. Men ingen människa får användas som medel för andras självviska vinning.

Tillämpade på de nuvarande förhållandena inom det ekonomiska livet leda dessa kristna grundprinciper till följande praktiska krav:

1. Innehavare av kapital skola använda detsamma på sådant sätt, att det blir till största möjliga gagn i en ekonomisk verksamhet, som är ställd i personlighetslivets tjänst.

2. Det vinstbegär, som tar sig uttryck i en för produktionsprocessen hämmande spekulation, måste såsom etiskt förkastligt bekämpas.

3. De i det ekonomiska livet verksamma människorna, såsom företagare, arbetsledare och arbetare, få icke behandlas såsom verktyg för ett opersonligt kapital. De omständigheter, under

vilka de leva och arbeta, måste så gestaltas, att de giva uttryck åt en etisk kallelseuppgift samt bereda dem utrymme för utvecklingen av sina möjligheter till ett andligt personligt liv.

4. Arbetets nödvändiga organisation och därav följande över- och underordningsförhållanden få icke hindra den mänskliga och sociala likställighetsprincipens fulla tillämpning i det personliga förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare.

5. De industriella företagens ledare böra, såsom närmast ansvariga för produktionsresultaten, äga den självständighet gent emot såväl kapitalet, som de vid företagen anställde, vilken för fullgörandet av deras uppgift kräves. Över huvud måste även inom detta område den grundsatsen fullt komma till sin rätt, att makt och ansvar ömsesidigt betinga varandra.

6. Då det permanenta krigstillståndet på arbetsmartknaden utgör ett allvarligt hinder såväl för det ekonomiska livets sunda utveckling som för utvecklingen av en fruktbärande samhällelig arbetsgemenskap, måste effektiva åtgärder för vinnandet av arbetsfred vidtagas. Enär emellertid krigstillståndet har sina grundorsaker i den sociala och ekonomiska motsättningen inom själva produktionsordningen, måste åtgärderna framför allt inriktas på övervinnandet av denna motsättning. Härvid bör djupgående hänsyn tagas till arbetarnas fundamentala behov av större trygghet i existensen och av ökade möjligheter att genom personliga insatser få sin medverkan i produktionen även ideellt uppskattad.

7. I den tills vidare oundvikliga kampen måste alla hänsynslösa och illojala stridsmetoder bestämt förkastas. Varje medborgare bär i sin mån ansvar för kampens förutsättningar och förlopp; detta ansvar förpliktar bl. a. till att i aktuella arbetskonflikter avhålla sig från att taga parti utan sorgfällig prövning av fakta.

*

Icke utan att komma i strid med mäktiga själviska intressen kan kyrkan göra kristna grundsatser gällande i samhällslivet. Denna strid är till sitt väsen ett fullföljande av den kamp, som kyrkans Herre och Mästare under sitt jordeliv förde mot Mammon till bundna människosjälars förlossning. Fördenskull är segern viss, hur svåra problemen än äro och hur väldiga de krafter, som stå emot. Kristi ande är starkare än Mammons ande. Men Kristi ande är den tjänande och offrande kärlekens. Hans kraft

är verksam endast i dem, som troget följa honom efter på tjänandets offerväg. De kunna förtröstansfullt blicka fram emot den dag, då Kristi rike skall råda över alla ting.

Svenska Kommissionen.
Doktor *N. Beskow.*

TESER.

(Den samlede svenske kommisjons forslag til resolusjon på konferansen.)

1. Kyrkans uppgift är att göra Kristi evangelium gällande såsom en människolivet inifrån frigörande makt och så förverkliga Kristi herravälde. I den mån kyrkan förmår fylla denna uppgift, fullgör hon *sin* insats i det sociala livet.

2. Den ekonomiska verksamheten har att för samhällets alla medlemmar skapa de materiella förutsättningarna för ett andligt personligt liv, vilket är det högsta av alla värden.

3. Mot sådant, som hindrar den ekonomiska verksamheten att tjäna detta högre syfte, är det samhällets rätt att reglerande ingripa, även om vissa samhällsgrupper därigenem skulle gå miste om tidigare fördelar.

4. Innehavare av kapital och annan egendom böra betrakta sig som Guds förvaltare och nästans tjänare. Den själviska strävan, som behärskas av begäret efter vinst utan arbete eller tjänande, och som särskilt framträder i en osund och för det ekonomiska livet skadlig spekulation, är förkastlig.

5. Den ekonomiska verksamheten måste utvecklas till en verklig *arbetsgemenskap,* varigenom de anställda kunna få förnimmelsen av att icke vara verktyg för främmande intressen, tryggheten i deras existens kan ökas och tillika starkare garanti vinnas för arbetets ostörda gång.

6. Arbetets nödvändiga organisation kräver en arbetsfördelning, som måste bestämmas endast med hänsyn till verksamhetens mål. Det är ett gemensamt intresse, att de dugligaste nå fram till ledningen, och att denna utrustas med erforderlig självständighet lika väl gentemot kapitalet som mot de i företagen anställda personliga krafterna, samt att över huvud även på detta område makt och ansvar förenas.

7. Såsom barn av samme Fader äro vi varandras bröder. Det av produktionsändamålet betingade över- och underordnadsförhållandet i själva arbetet får icke förhindra det mänskliga broder-

skapets förverkligande i det inbördes personliga förhållandet mellan individerna.

8. Det permanenta krigstillståndet på arbetsmarknaden står i bjärt motsats till det kristna samhällsidealet. I den tills vidare pågående kampen måste hänsynslösa och illojale stridsmetoder utdömas. Den allmänna opinionen bör uppfostras till att avhålla sig från förhastade partitaganden.

9. Det är icke kyrkans sak att bedöma den ekonomiska ändamålsenligheten av de förslag, som framkomma i syfte att övervinna den skarpa motsättnigen inom produktionsordningen. Men genom att fördjupa samvetslivet röjer kyrkan väg åt en fördomsfri prövning av olika medel till den sociala frågans lösning.

10. Under alla omständigheter bevarar kyrkan sin uppgift att lindra nöd och göra kärlekens tjänst åt de lidande.

GEISTLIGE PROFILER
I DET MODERNE ENGLAND

AV L. AAS,
docent ved sjøkrigsskolen i Horten.

I.

BISKOPEN AV LONDON.

Man har klaget over den engelske kirkes synkende anseelse, man har sammenlignet den vældige rolle kirken spillet i nationens hele kulturliv for et halvt aarhundrede siden med forholdene idag, og pessimister har forsøkt at konstatere, at den gamle traditionsrike «Church of England» gaar sit forfald imøte. Istedenfor den intellektuelle sikkerhet er der strid og uenighet, den gamle ophøiede værdighet holder paa at svinde. Paa den anden side er det blit hævdet at dette ikke er forfaldssymptomer, at den religiøse strid, de teologiske kampe, de tusen nye motsætninger kun er tegn paa nyt vaaknende liv og ny spirende interesse.

Biskopen av London, *dr. Arthur F. Winnington Ingram,* hører ikke til de skikkelser, der bærer en ny tids merke i sit skjold. Han er en mand i 67 aars alderen og hører teologisk og intellektuelt nærmest til den tidligere generation. Som praktisk geistlig og samfundsinteressert prædikant er han dog endnu en helt ut aktuel personlighet, som regnes med blandt Englands forgrundsskikkelser.

Om biskopen av Londons liv og arbeide i den engelske kirkes tjeneste kan man læse i en liten biografi av Fred. J. Melville (The Bishop of London 1914). Her skildrer forfatteren paa en livlig maate, hvorledes Arthur Winnington Ingram efter endt universitetsutdannelse og prestevirksomhet i Lichfield kom til Oxford House Settlement i Londons østkant. Her var det Ingram nedla sine bedste kræfter blandt storbyens forkomne. Med utrættelig iver og aldrig sviktende godt humør maktet han stadig at virke og færdes ute blandt «the slum», hvor hans sociale arbeide gjorde ham kjendt og populær overalt. Som prædikant for-

østkantens folk, ofte i fri luft for svære forsamlinger, var det at Ingram først gjorde sig gjældende som en religiøs kraft. Hans tilhøreres intellektuelle nivaa laa naturligvis ikke høit, og Ingram har selv fortalt om de stadige avbrytelser, han var utsat for. Snart gjaldt det bispernes høie lønninger, snart bibelske «problemer». Særlig paatrængende nødvendig var det at faa vite, hvem der var Kains hustru. Som man kan se av et av de første skrifter, vi har fra Ingrams haand («Work in Great Cities») lærte han sig tidlig at tale folkets sprog uten at ty til teologernes lærde diktion. Naar han henvendte sig til masserne var dette bra nok, men i Oxford slog ikke hans tone rigtig an. Senere har han ogsaa undertiden forbauset meget høitidelige forsamlinger med en munter vits eller en historie fra hans East End dager.

Som prædikant i «St. Paul's Cathedral» fik Ingram snart ogsaa Londons vestkant i tale. Særlig blev nu hans søndag eftermiddagstaler populære, og undertiden samlet der sig henimot 6000 tilhørere om hans prækestol fortæller J. Melville. Disse taler har biskopen senere lat offentliggjøre i et meget læst utvalg «Under the Dome».

Man blev mere og mere opmerksom paa den virksomme og populære prest. Han var blit Canon of St. Paul's og biskop av London. Siden den tid har han hat sit høie embede som en av den engelske kirkes mest fremtrædende geistlige med sæte i overhuset, utallige repræsentationspligter og bispepalæ i Fulham.

Dr. Ingrams litterære produktion før han blev biskop er temmelig omfattende. Eksempelvis kan man nævne skrifter som «Old Testament Difficulties», «Church Difficulties», «The Men who crucify Christ», «Christ and his Friends», «Banners of the Christian Faith». Engelske teologer er ikke meget imponeret over disse verker. Intellektuelt gjør biskopen et temmelig spinkelt indtryk. Tænkningens gave har han neppe hat i særlig fremtrædende grad. En mild optimisme, et lyst syn paa livet, der har trodset alt, selv East Ends trøstesløse elendighet, en umiddelbar tro paa kristendommens løftende og omskapende makt, det er hans religion. Har man hørt ham fra prækestol eller talertribune, blir en slaat av det udogmatiske i hele hans forkyndelse. Striden mellem gammel og ny teologi, alle de «liberale problemer» synes ikke at gjøre noget dypt indtryk paa ham. A. G. Gardiner har vist ret, naar han antar, at *«Solvitur laborando»* maa være biskopens valgsprog.

Verdenskrigen kom og med den et tungt tankekors for mange

av den engelske kirkes mænd. Det faldt vanskelig for mange at forlike mesterens lære med rædslerne paa alle fronter. Ikke saa med biskopen av London. Han iførte sig uniform som feltkappellan for en Londonbrigade. Han talte ofte til store forsamlinger av soldater, han har velsignet mange faner og avsløret adskillige krigsmindesmerker. I et skrift «The Church in Time of War» (1915) gav han uttryk for et religiøst, krigspatriotisk syn, der i al sin likefremme enkelhet er ærlig og velment nok. Blottet for enhver subtilitet er ogsaa hans «Rays of Dawn» (1918) og «Victory and After» (1919). Det er de ældgamle patriotiske strenge han slaar paa. «*Dulce et decorum est pro patria mori*», det er slagordet. Han henviser ofte og gjerne til Englands krigerære i de svundne aarhundreder, og han glemmer ikke at synge de tapre soldaters pris. I «Victory and After» er det seiren han taler om. Den store «Victory march» gjennem London fylder ham med stolthet og begeistring, men han tar ogsaa sine landsmænd i skole med alvorlige ord og formaninger.

Siden freden har biskopen av London utgit to nye bøker «The Spirit of Peace» (1921) og «Rebuilding the Walls» (1922). Han kommer her ind paa en række av de vanskelige problemer, som rekonstruktionsarbeidet efter krigen maa gaa imøte. Særlig er det naturligvis kirkens stilling og opgaver, han behandler, og den varme optimisme, som er saa karakteristisk for biskopen, fornekter sig heller ikke her.

Biskopen av London er en av de stateligste skikkelser i Englands høiere geistlighet. Han er rask og kvik ungkar med et solbrændt, gemytlig ansikt, der røber sportsmanden. Han mangler utvilsomt den avmaalte, strengt korrekte værdighet, der særpræger erkebispen av Canterbury, naar man en sjelden gang har anledning til at se denne optræ i embeds medfør. Ogsaa om Ingram kan man si, at hans «vei har ført ham gjennem paladser». Ved alle rigtig store leiligheter er biskopen tilstede i sit praktfulde ornat, der bringer en til at tænke paa de katolske kirkefyrster. I overhuset har ikke biskopen av London den grundfæstede autoritet, der er saa karakteristisk for erkebispen. Han er en bedre taler end denne, har et behageligere organ og en mere let flytende diktion, men han virker ogsaa mindre diplomatisk og klok end den engelske kirkes primas.

Det er ikke tilfældig, at Ingram er biskop av *London*. I verdensbyen passer han ganske naturlig ind i det religiøse og soci-

ale billede. Det meste av sit liv har han tilbragt i London, som han kjender grundigere end de fleste. I East Ends usle bakgater har han færdes og i West Ends paladser er han en velkommen og kjær gjest.

II.

REV. R. J. CAMPBELL.

De engelske dissentermenigheter har hat en række velkjendte ledere. Før de engelske universiteter aapnet sine porte for «nonconformists» var disse ledere som oftest sat utenfor alt høiere kirkelig kuturliv. En haard intolerance, en viss bitter opposi-tionstrang, evig feide med det høikirkelige væsen, dette var al-mindelige karaktertræk hos dissenterpresten. Den engelske kir-kes værdige gudstjeneste med dens pompøse liturgi vakte ikke blide følelser i hans puritanske bryst, det store anatema kom let over hans læber, naar det gjaldt statskirkens «døde former og tomme ritualisme». Da Oxford og Cambridge i anden halv-del av forrige aarhundrede efterhaanden opgav al officiel uvilje mot dissenterne, svandt det skarpe motsætningsforhold hen, ef-terhvert som utdannelse og kulturtrin mere og mere blev de samme for dissenterpresten og statskirkens sogneprest. Længe holdt dog den strenge puritanske aand sig hos dissenterpresterne, omend ikke længer i den gamle, intolerante form. Typisk for denne sidste puritanske garde var mænd, som John Clifford og dr. Horton. Store talere var de begge. Mens Horton stod i sin fulde kraft, flammet hans ord med en intens glød. Stemningen, den dype bevægelse, den vækkende røst, det mindet ikke saa litet om lægmanden, men Horton hadde ogsaa en fin Oxford-kultur og intet av dissenterens bitterhet. Endnu mere tolerant, tiltrods for al stridslyst var dr. John Clifford. Hans biografi er netop utførlig skrevet og utgit (Sir James Morchant: dr. John Clifford. Life, Letters and Reminiscences), og man kan der stifte nærmere bekjendtskap med en veteranskikkelse, som Lloyd George aldrig blev træt av at utpeke som en av tidens store religiøse og moralske vækkere. Det er av speciel interesse at mindes ham i denne forbindelse, ti den gamle puritaner var en av de meget faa dissentere, der forsøkte at berolige de oprørte gemytter, da mr. Campbell hadde kastet stridshansken med sin «New Theology».

Rev. Reginald John Campbell fremtraadte som en ganske ny

nonconformist type. Indenfor den engelske kirkes murer var det, at den «liberale teologi» var vokset sig frem i Engand. I selve Oxford var den blit næret, og der skjøt den vekst (ganske vist i en dæmpet form) allerede tidlig i forrige aarhundrede. For dissenterne hadde dette altid staat som et typisk tegn paa statskirkens forfald og vantro. Med pastor Campbell «vokste den farlige giftplante op midt i dissenternes leir». Forøvrig var han omtrent i alt og et forskjellig fra mænd som John Clifford, F. B. Meyer, Campbell-Morgan og Silvester Horne, som dissenterne var blit vant til at se op til som sine store aandelige lys. At mr. Campbell foruten at være liberal teolog ogsaa optraadte som aktiv socialist og medlem av «Independent Labour Party» og «Fabian Society» gjorde vel heller ikke situationen lettere. Der maatte opstaa en bitter strid, og mr. Campbell var ikke tilbøielig til forlik. Nogen aar før krigen delte han vistnok med Lloyd George den tvilsomme ære at bli Londons mest omdiskuterte og forkjetrete mand.

Mr. Campbell blev født i London i 1867. Han hører til en gammel skotsk familie. Hans far var nonconformist prest, bedstefaren likesaa. I den sidstnævntes prestegaard i Belfast (i Irland altsaa) vokste den senere saa bekjendte gut op, privat undervist i hjemmet. Efter at ha forsøkt at virke som lærer en tid, brøt han av denne gjerning, der ikke interesserte ham synderlig, og reiste til Christ Church i Oxford, hvor man snart la merke til den usedvanlige begavede og overordentlig vakre unge teolog. Den berømte dr. Gore forsøkte nu at vinde ham for statskirken, og man forespeilet ham en glimrende karriere, men Campbell fortsatte allikevel familietraditionerne og blev dissenterprest i 1895. Fra nu av begynder hans omfattende forfatterskap. Han vakte adskillig opmerksomhet med bøker som «The Restored Innocence», «The Making of an Apostle» og «The Keys of the Kingdom». Betydeligere end disse var det skrift, som han utgav ved aarhundredeskiftet, «A Faith for To-Day» (1900). Her er han inde paa den tanke, som fører til «The New Theology» at forkyndelsen av kristendommen maa tilpasses det moderne liv, slik som det arter sig idag.

I 12 aar (1903—15) var saa Mr. Campbell prest ved «The City Temple» i London. Disse 12 aar var sikkerlig de mest betydningsfulde i hans liv. Her var det, at hans prækestol blev noget av et aandscentrum i verdensbyen. En stadig voksende strøm av tilhørere fandt veien til «The City Temple» for at

høre denne nye røst i Englands religiøse liv. Skjønt Campbell paa ingen maate opmuntret til det, kunde det dog ikke undgaas, at «den fashionable verden» ogsaa vilde faa del i «sensationen». Aviserne blæste i lur og talte om en menighet av «pelsklædte damer med kostbare diamantringe». Slik fik Mr. Campbell et ganske uretfærdig ry som moteprest. I 1911 saa jeg noget lignende i Paris, mens Henri Bergson holdt sine bekjendte forelæsninger over Spinoza. Folk begyndte at strømme sammen, og pressen talte om «motefilosof», skjønt Bergson selv intet hadde gjort for at vække nogen sensation.

Tilstrømningen til Mr. Campbells prækestol var naturligvis forklaring nok. Mr. Campbell er en *født taler*. Mens jeg skriver dette synes jeg, at jeg ser ham i «City Temple». Den lille spinkle skikkelse i livlig bevægelse, det altfor tidlig hvite haar over det ungdommelige ansikt, de underlige, dype og drømmende øine, der gir manden et fjernt, næsten sælsomt præg, den bløte, melodiske stemme, de alvorlige, manende ord. Har han et eiendommelig «skuespillertalent», som mange har sagt, saa er det sikkert medfødt, rent umiddelbart talent. Mr. Campbell gir aldrig indtryk av forstillelse eller tillært mimik.

I hurtig rækkefølge utkom der mange bøker fra hans haand i disse aar. Mest kjendt er vel «City Temple Sermons» (1903), «Sermons to Individuals» (1904), «The Song of Ages» (1905), «Thursday Mornings at the City Temple» (1908) og «The Ladder of Christ» 1912). Tryksværten kan ikke sies at ha bevaret charmen ved hans taler. Naar den mundtlige, oratoriske kunst er borte, skrumper meget av hans retorik ind. Nogen tænker har han aldrig været, dertil er hans aand for flakkende og urolig og hans sind for dypt personlig i dets intense stemningsbølger. En stor *vækker* har han dog altid været paa sin egen eiendommelige maate. Urolig, som drevet av en indre feber, blottet for hensyn til partier og meninger, som vinden, der blæser hvor den vil, trodsig og halsstarrig har han utfordret alt og alle til kamp. Ingen har været mindre av en fredens apostel end drømmeren og taleren i «City Temple». Aldrig har det vel dog været i hans tanke at saare og krænke nogens følelser, og da kritikken kom med bitter og haard opposition, hadde Mr. Campbell ondt for at forstaa dens dype brod. Da han i 1907 utga «The New Theology» var lunten til krudtkammeret tændt, og hans følsomme og saarbare gemyt led tungt under vekten av den motstand, som hans

liberale fra tysk teologisk forskning paavirkede anskuelser fremkaldte.

Mindre opsikt, men kanske likesaa intens opposition vakte Mr. Campbells «Christianity and the Social Order» (1908). I dette skrift forsøkte han med virkningsfuld men ikke altid dyptgaaende dialektik at forlike den kristelige tro med socialismens viktigste læresætninger og tendenser. For socialisterne var hans hjælp meget velkommen. H. G. Wells citerer og roser ham i «New Worlds for Old», og i flere av romanerne indfletter han hentydninger til Mr. Campbells store teologiske strid. I «Fabian Society» mottok man ham med aapne arme, og han blev en yndet taler under foreningens møter. Lidt fremmed virket jo hans spinkle, asketiske skikkelse og hans prædikantgestus deroppe paa talertribunen, hvor Bernard Shaw, Sidney Webb og alle de andre fabianske drabanter sat omkring ham.

Saa kom verdenskrigen og med den en stor og for mange uventet forandring i Mr. Campbells liv. I 1916 lot han sig ordinere og gik ind i den engelske statskirke som residerende kapellan til Christ Church i Westminster.

De store kampaar er ganske forbi. Aarene har avdæmpet Mr. Campbells stridslyst og hans navn er ikke længer «aktuelt» inden de kirkelige rivninger, som altid synes at følge det religiøse liv i England. Hans forfatterskap har dog været i fuld utvikling. Under krigen skrev han «With our Troops in France» (1916), «The War and the Soul» (1916), «A Spiritual Pilgrimage» (1916) og «Words of Comfort» (1917). Efter krigen utkom «Problems of Life» (1919). Hans sidste bok er (saa vidt jeg vet) et verk om Jesu liv («Life of Christ»). I «Problems of Life» taler han virkningsfuldt og vakkert om kristendommens universelle makt, der skal redde den syke og krigstrætte verden. «The true league of nations is an effective realisation of the unity of Christendom», hævder han med overbevisningens varme, idet han dog synes at se bort ifra det gamle og velkjendte faktum, *kirkens* nationale karakter og patriotiske holdning i alle krige. Virkeliggjørelsen av en helt universal kirke er vel neppe mindre fjern end oprettelsen av en universal stat.

I det moderne engelske aandslivs historie vil Mr Campbell erindres som manden med brandfakkelen, som den hensynsløse forkynder av sine idealer. Renans ord «*on fait ce qu'on veut, mais on croit ce qu'on peut*» passer godt om Mr. Campbell. I alle de svingninger, der har karakterisert hans færd, har han sikkert været

ærlig. Uten tanke paa konsekvensene (aller mindst for ham selv og hans egen karriere) har han sagt sin mening hver gang, der var noget at bekjæmpe. En moderne, vandrende ridder uten frykt og daddel, fuld av nutidens uro og feber, uten fast fotfæste i tradition og doktriner, flakkende og uten hvile som selve tidsaanden — slik staar Mr. Campbell for os.

III.

DEAN INGE.

Den mest berømte skikkelse og den største intelligens blandt de ledende mænd i samtidens engelske kirke er uten tvil *Dean Inge*, domprovsten ved «St. Paul's Cathedral» — «*the gloomy dean*«, som aviserne ofte kalder ham.

William Ralph Inges familietraditioner har et sterkt kirkelig præg. Moren var datter av en fremstaaende engelsk geistlig og faren, den bekjendte rektor ved Worcester College i Oxford, William Inge, kom ogsaa fra en kirkelig familie. Dean Inge blev født i Yorkshire den 6te juni 1860. Han fik en fortrinlig skole og universitetsutdannelse i Eton og «King's College» i Cambridge. Allerede i skoledagene la han usedvanlige evner for dagen og i løpet av sin studentertid udmerket han sig ved alle leiligheter. Senere blev han stipendiat og forelæser i Oxford, tok teologisk doktorgrad og begyndte det kanske mest dyptgaaende forfatterskap som nogen nulevende engelsk geistlig kan opvise. Flere universiteter har gjort ham til æresdoktor, og studenterne flokker sig altid om hans talerstol, naar Englands lærde institutioner har faat ham til gjest.

Dean Inges forfatterskap begynder med en solid utsikt over samfundsforholdene i Romerriket under keiserdømmet («Society in Rome under the Cæsars» 1886). Derefter fulgte nogen skolebøker — særlig en «Eton Latin Grammar», som er blit meget benyttet ved latinundervisningen i de engelske skoler. Han har ogsaa kommenteret klassiske forfattere og kirkefædre, men mere og mere samlet hans studier og interesser sig om de mystiske retningers rolle i religionens og filosofiens utviklingshistorie. En række av hans bøker handler om slike emner. I 1899 utkom hans berømte verk «Christian Mysticism». Senere utgav han en meget læst antologi av tyske mystikers ord («Selections from the German Mystics», (1904) og «Studies of English Mystics» (1906),

der ikke bare har religiøs, men ogsaa betydelig litteraturhistorisk interesse. I græsk filosofi har han utforsket de mystiske drag hos Plotin og nyplatonikerne (se «The Philosophy of Plotinus» 1918), og i «Personal Idealism and Mysticism» (1907) fremlægger han enkelte grunddrag i den mystiske livsopfatnings væsen.

Vigtig og central som denne gren av Dean Inges forfatterskap utvilsomt maa sies at være, er den dog ikke alt. I skrifter som «Faith and Knowledge» (1904), «Truth and Falsehood in Religion» (1906), «The Church and the Age» (1912) har Inge kastet et skarpt lys over tidens religiøse problemer, motsætninger og vanskeligheter. I «Faith» (1904) og «Types of Christian Saintliness» (1915) søker han at gi en letfattelig fremstilling og skildring av kristelig tro og fromhet.

Efter krigen har man fra Dean Inges haand de to fortrinlige essayssamlinger «Outspoken Essays», som han utgav i 1919 og 1922. Stor opsikt vakte hans «Romanes Lecture» i 1920 om «The Idea of Progress» og hans «Rede Lecture» i 1922 om det viktorianske tidsrum. Endelig utgav han ifjor (1924) en bok om «Personal Religion and the Life of Devotion».

«Outspoken Essays» er utvilsomt Dean Inges mest populære bøker. Mens de fleste av hans øvrige skrifter væsentlig er bestemt for den kirkelige og teologiske verden, har han her faat hele Englands dannede almenhet i tale. H. G. Wells nævner disse essays med beundring, og de har i engelske tidsskrifter og pressen været gjenstand for stadig omtale og diskussion. De er da ogsaa baade glimrende skrevet og meget tankevækkende og idérike. De er desuten overordentlig alsidige og omhandler de forskjelligste ting. Formelt er enkelte av disse essays smaa mesterverker av klar fremstillingskunst. Meget interessant er hans essays om patriotismens væsen, der kan variere meget — «fra ædel kjærlighet til moralsk galskap». Al *teori* om patriotisme svinder dog hen, naar han «stilles ansikt til ansikt med Dovers hvite klipper».

Ypperlig er den lille studie om kardinal Newman og studien om den katolske modernisme, som Dean Inge sammenligner med tilsvarende bevægelser i den engelske kirke. Desuten kunde man fremhæve de kloke og vegtige essays om Paulus, om institutioner og mystik, om angrepene paa kristendommen og udødelighetstroens betydning for vor tids mennesker. Han forsøker ogsaa at vise, at den omsiggripende spiritistiske overtro er re-

aktionens nemesis mot en overdreven materialisme. To av studierne behandler meget aktuelle spørgsmaal, nemlig «The Future of the English Race» og «The Birth Rate». Den sidste av disse er skrevet i 1917, og siden den tid er det store oplysende engelske verk «Problems of Population and Parenthood» (Chapman and Hall, London 1920) utkommet i trykken. Det indeholder en vrimmel av interessante oplysninger om fødselsprocentens nedgang i England. Hvad Inge let skisserer i sine essays, træer her klart frem, støttet av professor Leonard Hills dr. T. H. C. Stevensons, professor Keiths, major Leonard Darwins og flere andres autoritet. I lyset av de statistiske fakta ser Dean Inge fremtiden litet forhaabningsfuldt imøte. Ja han er ofte tilbøielig til at understreke manglerne ved den moderne kulturutvikling saa sterkt, at den populære fantasi nu nærmest opfatter ham som den inkarnerte kulturpessimisme, som «the gloomy dean».

Sterkest har Inges pessimistiske syn paa den moderne kulturutvikling faat uttryk i hans nævnte «Romanes Lecture» i Oxford. (Se «The Idea of Progress». Clarendon Press. Oxford 1920): Han hævder her, at den almindelige fremskridtsidé beror paa en illusion. I fysisk henseende har der ikke været noget fremskridt siden den forhistoriske Cro-Magnon race, der maa ha været kraftigere og sundere end vor. Grækerne var et legemlig og aandelig skjønnere folk end noget i vor egen samtid. Den sidste verdenskrig viste os menneskenes forfærdelige vildskap likesaa sterkt som nogensinde i historien. Vi taler og skriver en masse om racehygiene, men racens bedste elementer fortsætter kun i ringe grad menneskeheten — det overlates fortrinsvis til industribyernes fattigkvarterer og landsbyernes jordarbeidere. Menneskene er hverken blit bedre, sundere eller lykkeligere tiltrods for alle de vidunderlige tekniske forbedringer og hele vor stolte kultur, det er Inges oprigtige mening hvis yderliggaaende form selvfølgelig maa sees i forbindelse med den naturlige reaktion, der fulgte i krigens fotspor.

«The Idea of Progress» fremkaldte en vældig diskussion i England. Det store og ansete blad «The Observer» hadde saaledes en svær leder «Quo Vadis?» (30. mai 1920), der forsøkte at gjendrive Dean Inges foredrag ved at rykke frem med hele den teknisk—mekaniske og medicinsk—sanitære fremgang, som dog Inge selv sier er et indlysende faktum. Det er selve *mennesket* og ikke tingene og de ydre forhold, hans foredrag omtaler. Langt nærmere kjernen i hans foredrag kom «Times» i en kritisk ar-

tikel om «The Idea of Progress» (10. juni 1920). Forfatteren av denne artikel imøtegaar paa en virkningsfuld maate Inges idéer, idet han dog samtidig gir ham ret i flere enkeltheter.

I en merkelig liten studie fra før krigen, «Causes of the Decline in Churchgoing», forsøker Dean Inge at finde aarsakerne til den voldsomt avtagende kirkesøkning i England. Mens man i «gamle dage» altid gik én, oftest to ganger i kirken om søndagene, er der nu mange kirker, som staar næsten tomme. «Weekend» turene, sporten og den lette adkomst til sjøkanten er bare den ene side av saken. Inge mener, at kirken selv maa klandres mest. Han nævner de mange daarlige prækener og den anglikanske gudstjenestes monotoni. Den voksende tendens til at søke den religiøse føde utenfor kirken i opposition mot det gamle slagord «extra ecclesiam nulla salus» er efter hans mening en følge av kirkens manglende forstaaelse av tidens krav.

At kirken maa komme i nærmere kontakt med nationens høiere kulturliv er en av de tanker, som Inge stadig kommer tilbake til. Derimot har han ingen sympati for de *demokratiserende* retninger i kirken, og den saakaldte «sociale kristendom» er han absolut imot. I en av sine prækener sier han saaledes:

«Bli ikke narret ved det nu saa populære slagord, at kristendommen er social, ikke individuel. Kristus begyndte med individet og arbeidet utad. Han kritiserte ikke den romerske beskatningsmaate: han kaldte paa Levi og omvendte Sakkæus. Han foretok ikke nogen agitation for at opnaa en bedre behandling av «den ugifte mor», han frelste kvinden som var en synder og bød egteskapsbrytersken ikke synde mere. Hans barmhjertige samaritaner laante bort sit eget dyr og ga sine to denarer. Han løp ikke efter presten og leviten og tok deres portemonæer, som later til at være den moderne version av lignelsen».

Dean Inge er den største repræsentant for den anglikanske modernisme, og betegnende nok var det om modernismen han talte, da han var den norsk-britiske forenings gjest i Oslo. Den anglikanske modernisme er som bekjendt en temmelig omfattende bevægelse. Der er like saa mange avskygninger indenfor modernismens leir, som der er divergenser blandt vore egne liberale, og i ly av den engelske kirkes rummelige toleranse nu i vor tid faar alle retninger temmelig frit spillerum. I «The Churchmen's Union», der er modernisternes hovedforening, har Inge ydet meget arbeide. Han hævder, at «institutionsmæssig kristendom ikke har holdt skridt med den moderne videns vekst, og han

kræver nye metoder i teologi og kirkeliv. Til de radikaleste førere for det kirkelige reformparti hører han dog ikke, ti modernisternes venstre fløi skiller sig nu litet fra unitarerne. Rigtignok sier han undertiden ting, der faar Englands konservative kredse til at steile, men hans lyst til at gi sine uttalelser en parodoksal form er kjendt nok, og det er ikke altid man trækker de yderste konsekvenser av hans ord. Han er nu engang «*the gloomy dean*».

Dean Inge er en skarp intelligens, en fin tænker og en glimrende stilist. Hans skriftlige fremstillingskunst er møstergyldig, og han skriver et livlig, rammede og ofte epigrammatisk elegant engelsk sprog. Langt mindre virkningsfuld er han som taler. Da jeg første gang hørte ham i en av Londons litterære foreninger, introduserte Mr. R. J. Campbell ham i en længere, sterkt rosende tale for forsamlingen. Da den berømte provst saa kom frem var det uundgaaelig at lægge merke til kontrasten. Mr. Campbell med det vakre ansikt og det hvite haar, den harmonisk musikalske stemme og den fuldendte retorik. Derefter Dean Inge, urolig og tilsynelatende nervøs, skikkelsen lang og en smule uformelig, blikket flakkende og stemmen ganske umusikalsk. Det er i kraft av det *fængslende indhold* og saa at si paa trods av den ydre fremtræden, at Inge er en av Englands mest skattede foredragsholdere.

Som kulturfører er han intellektuel og eksklusiv for masserne, som ikke kan følge hans kloke og logiske utviklinger. Han mangler evnen til at tale virkningsfuldt til følelsen og gripe mængden. Han er da ogsaa langt mere yndet som foredragsholder end som prædikant. Det er de faa, de enkelte, *intelligensen* først og fremst, der følger hans fane med ivrig tilslutning og interesse. Nogen demokratisk skikkelse er han paa ingen maate. Men er hans indflydelse begrænset, saa er den desto mere intens. Desuten er han overordentlig *repræsentativ*. Hvis man ønsker at stifte nærmere bekjendtskap med idéer, strømninger og motsætninger i engelsk religiøs tænkning i vort aarhundrede, er dr. Inges skrifter den selvfølgelige visdomskilde at øse av. De avspeiler paa en slaaende maate alt, som er karakteristisk for tidens søkende uro, for dens nedbrytende tendenser og samtidig for dens konstruktive idéer og planer. *L. Aas.*

TRÆK AF JØDISK SJELELIV

I. JØDISK INTELLIGENS.

Der findes selvfølgelig jøder, som ikke er intelligente. Og hvoraf det nu kommer: naar de ikke er det, føles det ganske særlig intenst ubehagelig. Rent instinktmæssig har man vanskeligt for at tilgive en jøde at være mindre vel begavet. Man venter uvilkaarlig saa meget af ham.

Det vilde imidlertid være en stor taabelighed at anse en jøde for dum, fordi han ikke svarer til disse bevidste eller ubevidste forventninger. Det er altid en lidt betænkelig sag at erklære et andet menneske for mindre vel begavet. Det falder saa let tilbage paa en selv. Og særlig ved jødisk væsen findes der saa mange sider, der under givne omstændigheder kan komme til at se ud som dumhed eller naivitet, visse dannelsesfeil som jøderne har særlig vanskelig for at overvinde, spørgesygen og nysgjerrigheden f. eks. Og en viss taktløshed idetheletaget, som vel kan være kjæmpet ned, men pludselig skaffer sig luft ved de mest uventede anledninger. Alt dette beror ikke paa dumhed, tvertimod; det er snarere en maske, som skjuler tanker, der kan være dybe nok, et i aarhundredernes løb tilkjæmpet dække over den jødiske uudgrundelighed. Thi jødens intelligens er anderledes end vor; den ytrer sig anderledes; den har gaaet i en anden og ubarmhjertigere skole.

Men der findes altsaa virkelig jøder, som er dumme, som ikke bare ikke vil, men som ikke kan forstaa. Kun at ogsaa denne dumhed har det paa sin egen vis. Gojisk dumhed er naiv, jødisk dumhed er utlevet. Gojisk dumhed bestaar deri, at det ikke vil lykkes at faa urverket igang, at faa forstaaelsen til at gribe ind i livets fuger og kanter. Jødisk dumhed bestaar i, at maskineriet kjører rund i ring med viserne, saa de ikke mere angir nogenslags tid. Gojisk dumhed er en forstand, som endnu ikke er vaagnet. Jødisk dumhed er forstand, som er udartet, degenereret. Vil man idethele vide, hvad det ord «udlevet» vil sige, saa kan man bedst søge det blandt jøderne. Der kunde skrives et langt kapitel om det emne alene: «Den jødiske træthed»! Det stygge tomme

grin, de endeløse indholdsløse vitser — helst af slibrig natur — det flirende snak om alt og alle, den stereotype grimace af selvbeundring og menneskeforagt: slig er det jøden ser ud, naar han er dum!

Men ellers er det intelligens, som i fremragende grad udmerker jøderne.

Den jødiske hjerne er som en ovn, der jevnt holdes hvidglo-ende. At leve sammen med jødisk intelligens er som at leve sammen med et menneske i feber. Den arbeider under stadig højtryk. Tanker og idéer, indfald og paafund og muligheder hvirvler om hverandre, utrættelig og ustanselig. Man ved snart ikke rigtig, om vedkommende er «mesjugge» (norvegice: «skrullet») eller genial. Grænsen mellem begge er som bekjendt ofte fin. Er der liden dannelse , virker det grotesk og uhyggelig, men hvor der staar virkelige kundskaber og tankeopdragelse bagenom, uendelig tiltrækkende.

Vi lever nu i en svær jødisk opgangstid. Det er ikke rimelig at den vil vare længe. Men foreløbig er den der, og jødiske navne og jødiske tanker er paa alles munde. Jeg ved ikke, om der overhovedet har været nogen tid, hvor jøder og jødedom har været saa fremme i folks bevidsthed som nu. Det skyldes kanske meget den rolle jøderne har spillet i den sociale bevægelse. Men ingenlunde bare det. Tre af de største navne, den moderne videnskab har at opvise, kanske overhodet de tre største navne, er alle jødiske: *Freud*, *Einstein*, *Bergson*. Af ikke jødiske navne, som kan stilles paa linje med dem, findes der i vor tid rimeligvis bare et eneste: *Curie*. Under alle omstændgheder er disse tre andre langt mere populære, som de ogsaa er mere gjenstand for diskussion. Der kjæmpes om dem. Ethvert nogenlunde dannet menneske er nødt til at tage stilling til dem.

Mest jødisk af de tre er den første: *Sigmund Freud*.

Der findes et særlig dunkelt og vanskelig punkt i den jødiske tilværelse, nemlig sanseligheden, kjønsdriften. Jøderne er hypersexuelt anlagt. De fleste mennesker er vel nu enige om, at psychanalysen, saaledes som S. Freud har udviklet den, er overdrevet, hvor megen utvilsom sandhed der end ligger til grund. Saa absolut gjennemtrængt af sanselighed og kjønsdrift er menneskene i almindelighed dog ikke, — ialfald ikke uden jøderne. En fransk læge opstillede nylig den formodning, at alle disse første patienter, Freud har havt under behandling og som har ledet ham ind paa

psychanalysen, maa have været usedvanlig perverse typer, hvad der i en saa pervers by som Wien nok kunde tænkes. Man kunde heller fristes til at formode anderledes: de maa alle have været jøder. Thi der findes neppe et folk i Europa som har saa meget at kjæmpe med disse ting som jøderne. Det er derfor sikkert ikke noget tilfælde, at det just er en jøde, som har havt øie for fænomener af denne slags, mens det fra den anden side seet turde have været heldigere for læresystemet om dets ophavsmand ikke havde været jøde, nemlig baade for sagens egen skyld og for den bedømmelses skyld, hvormed psychanalysen blir mødt fra publikums side. — Ganske bortseet fra temaet selv ligger der ogsaa noget sterkt jødisk i den maade, hvorpaa Freud behandler det, hvordan han formelig boltrer sig i sine iagttagelser og opdagelser. Jøder har altid vanskelig for at lægge baand paa sin forøvrigt dybe og egte forskerglæde. Dette er da ogsaa grunden til, at jødiske forskere altid har let for at vinde tilhængere, men bevirker tillige, at resultaterne af deres forskning ofte maa modtages med forbehold.

Netop med dette forbehold er det ogsaa at *Einstein* har havt saa meget at kjæmpe, førend det lykkedes ham at trænge igjennem. Ogsaa hos ham kan man merke den jødiske trang til mystificering, til at imponere, til at spille med ord, naar han f. eks. taler om forskjellig slags «tid», skjønt jo selvfølgelig det, vi forstaar ved «tid» ikke kan være mere end en ting og er noget ganske andet end de matematiske tidsformler. Ellers er det mere i Einsteins personlighed, hans uro, hans bitterhed, at det jødiske væsen kommer frem, og det er vel ogsaa dette som har drevet ham til saa udtrykkelig at bekjende sig som jøde.

Mindst jøde af de tre er *Henri Bergson,* den fine og fornemme modefilosof. Skulde man finde noget særlig jødisk ved hans system, maatte det være det indsmigrende og dybt fængslende ved hans tanker, den fine, lette maade hvorpaa han f. eks. antyder tilladeligheden af menneskenes evighedsforhaabninger, materialismen, som leger med spiritualismen, skjønt hele hans tankebygning er alt andet end af «hinsidig» art. Og endda maa man kanske være forhaandsbundet for at se noget jødisk deri. Jødedommen interesserer ham ikke i hans filosofiske frigjorthed. — Meget interessant er hans behandling netop af Einsteins system i hans sidste større verk: «Durée et Simultanéité» og hvori han med styrke og liv hævder filosofiens ret til at blive taget hensyn til overfor fysiken og matematiken.

Naar talen er om jøden som videnskabsmand, saa har vi ogsaa her i Ungarn havt to navne, som hvert paa sin vis er typiske: *Ignaz Goldzieher* og *Vambéry*, begge sprogmænd, den første en dyb og lærd orientalist, den anden ikke saa lidet af en charlatan. Jødisk flid og grundighed hos den ene, jødisk overfladiskhed hos den anden, jødisk universalviden hos den ene, jødisk bluff og paradevæsen hos den anden.

Jøderne har en særegen manér at tilbede intelligens, — vel at merke deres egen i første række, hvad der jo er noksaa naturlig. Med hvilken fanatisme kan de ikke tale om dette eller hint store lys, enten det nu er paa talmudismens eller den verdslige videnskabs omraade! Er de i «lysets» nærhed, saa suger de ind med hele sin sjæl hver tanke, hvert ord, hvert udtryk. Jøderne er glimrende tilhørere, naar de vil være det. Ingen kan opfatte en tankevending som de; ingen kan opmuntre en taler som de.

Men netop denne vældige tankekraft og tankebegeistring bringer saa meget sterkere frem i relieffet deres store intellektuelle hjælpeløshed og raadvildhed, deres tankeuro. De kaster sig over alt, bemægtiger sig det — mere eller mindre grundig — i en haandevending og gaar saa over paa nye omraader. De fortærer al viden og sidder saa igjen, naar det er gjort, uden egentlig at have vundet andet ved det end ny hunger, ny længsel efter det uopnaaelige, ny lidelse for sjæl og sind.

II. JØDISK BØNNELIV.

Det er paa bønnelivet, at religiøsitet skal kjendes. «Sig mig, hvordan du ber, og jeg skal sige dig, hvad for en Gud du har», — kan man vende om et velkjendt mundheld.

Der er jo staaende strid om, hvilket af de to ting er «det rette», eller ialfald det bedste: liturgisk bøn ved offentlig gudstjeneste eller fri bøn. I den sidste tid synes man at helde mere til liturgisk bøn, og et utal af saakaldte «liturgier» er kommet i brug, selv i samfund, hvor man egentlig ikke skulde vente det. Saa meget er nu sikkert, at en virkelig liturgi ikke lar sig «lave»; skal der være nogen mening med den og nytte i den, maa den være gammel, slig at slegt efter slegt har faaet tid til at lægge sit trosliv ned i den og til at file væk det, som de ikke har kunnet bruge. Men i den henseende findes der ingen «liturgi» i verden som kan maale sig med den jødiske bønnebog.

Af alder er den omtrent saa gammel som kristendommen. Det

kan give en meget at tænke paa, at det var omtrent paa Jesu tid, at det jødiske bønnesystem begyndte at krystallisere sig og lade skimte frem de faste former, som endnu idag er i brug.

Den jødiske bønnesamling har, i korthed sagt, et dobbelt tyngdepunkt. Det ene er, hvad man kan kalde den jødiske trosbekjendelse: «Hør Israel. Herren vor Gud. Herren er een!» med den dertil hørende fortsættelse om at elske Gud af et helt hjerte. Det andet er de saakaldte atten bønner eller velsignelser. Det første betegnes i korthed af jøderne som «Sj'ma» (efter begyndelsesordet «Sj'ma Iisrael» — «Hør Israel»), det andet som «Hatefila» (bønnen par excellence), eller ogsaa som «Sj'moine esre» («atten»), skjønt tallet atten ikke ubetinget passer. Man fører denne sidste betegnelse tilbake helt til Gamaliel's tid. — Begge disse to «tyngdepunkter» er saa omgivet med særlige bønner og velsignelser, dels som indledning dels som afslutning. — Om denne kjerne slutter sig saa som en videre indfatning det saakaldte «Kaddisj», fremdeles de «tretten artikler» («Ani ma'amin», «Jeg tror»), en nyjødisk trosbekjendelse, sammenstillet af den berømte Moses ben Majmon, «Maimonides», og desuden forskjellige andre bønner, bibelafsnit, særlig af salmernes bog. Og religiøse digte, de saakaldte «pijutim».

For at give et visst indtryk af indholdet af disse bønner skal her gjengives én, det saakaldte «Alenu» (efter begyndelsesordet: «Paa os hviler»), som har faaet en viss berømthed, dels fordi man deri har villet se (og neppe med urette) en braad mod kristendommen, og dels fordi denne bøn skal have spillet en rolle blandt jøderne i forfølgelsestider. I hastig oversættelse lyder bønnen omtrent saaledes:

«Paa os hviler pligten til at prise altets herre, ham som i begyndelsen skabte verden, han, som ikke har gjort os lig med folkeslagene paa jorden, og ikke har sat os ind blandt jordens slegter, han som ikke har givet os lod og del med dem og al deres larmende mængde. Men vi tilbeder og bøier os og priser kongernes kongers konge, velsignet være han, — han, som bredte ud himmelen og grundfæstede jorden, hvis herligheds tronstol er i himmelen deroventil, og hvis magts afglans er i det høieste af alt høie. Han er vor Gud. Der findes ingen anden. I sandhed, han er vor konge. Der findes intet uden ham. Thi saa er der skrevet i loven: Idag skal du vide og lægge dig paa hjerte, at Herren han er Gud i himmelen oventil og paa jorden nedentil, uden ende. — Derfor haaber vi til dig, Herre, at vi snart maa

faa se din magt og herlighed, naar du tar bort vederstyggelighederne fra jorden og udrydder afguderne, naar verden blir indordnet under dit rige og alle kjødets barn skal paakalde dit navn, naar du omvender til dig alle som gjør ondt paa jorden! Lad dem komme og erkjende, alle som bor i verden, at for dig skal hvert knæ bøie sig, ved dig hver tunge sværge. For dig, Herre vor Gud, skal de bøie sig og falde ned. Dit navns herlighed skal de give ære. Lad dem alle tage paa sig dit riges aag, og du skal være konge over dem, snart og til evig tid. Thi riget er dit, og du er konge i al evighed i herlighed. Thi saa er der skrevet i din lov: «Herren skal være konge til evig tid». Og atter er der sagt: «Herren skal være konge over alt jorderige. Paa hin dag skal Herren være én, og hans navn étt».

Paa denne og lignende maade bad de gamle jøder til Gud. Og hvad er der nu blevet igjen af denne bønnerigdom? Lidet, eller ingenting. Tom selvforherligelse og intetsigende fraser. De jødiske prækener er oppudset farveløshed. Aldrig har jøden saa lidet at sige, som naar han skal forkynde sin egen religion. Hvis der ikke var andet end religionen som holdt jøderne sammen, vilde de forlængst være forsvundet. Jødisk religiøsitet er en vid sæk, hvori alting gaar ind, panteisme, zionisme, mysticisme, rationalisme, utilitarisme. Findes der af og til en stille sjæl, som idetmindste formaar at læse og tænke igjennem det gamle liv og de gamle tanker, saa er ialfald al spændkraft borte: de nyder den gamle skjønhed, men bare for sig selv, uden religiøs ansvarsfølelse for andre.

Der findes flere slags maader at behandle bønnen paa.

Katolikerne nyder sin bøn. Den hellige messe er for en stor del beregnet paa at nydes, paa at suges ind gjennem de sjælens porer, som nerverne er.

Ogsaa jøden nyder sin bøn, men af en anden grund: fordi han i alle ting og forhold er et nydelsesmenneske. Ingen kan som han langnyde, stornyde et billede, en vel tilberedt ret, en situation, en god cigaret, en fin tanke. Han er gourmand, — ogsaa i bønneliv.

Men den protestantiske bøn — og den nytestamentlige bøn — er kamp.

Og naar man skal forberede en jøde til daab, da er det altid her, at vanskelighederne koncentrerer sig: faa ham eller hende til at forstaa og erfare, hvad frisk og levende bøn vil sige, faa dem til at lære at kjæmpe med Gud.

Men for dem, som staar Israel nær, er der særlig én af de «Atten bønner», som jevnt og stadig kommer frem i tankerne. Det er den ottende bøn, og den lyder saa: *Helbred os, Herre, saa blir vi helbredet. Red os, saa blir vi reddet. Thi du er vor lovsang. Lad en fuld helbredelse gaa op over alle vore saar. Thi du, vor Gud og konge, en trofast og barmhjertig læge er du. Velsignet være du, Herre, som helbreder de syge af dit folk Israel».*

III. JØDISK OPDRAGELSESKUNST.

Omvæltninger i et folks ydre historie har selvfølgelig altid en mægtig indflydelse paa dets selvopdragelse, paa den retning, hvori de nye slegtled forberedes for livet. I England var det afslutningen paa Dronning Victorias tidsalder, som fremtvang nye former for hjemmenes liv, i Tyskland de tre krige i forrige aarhundredes anden halvdel, blandt jøderne ghettolivets opløsning.

I lovformelig forstand har ghettoerne ophørt at eksistere for længe siden. Revolutionsaaret 1848 feiede væk de sidste. Man finder ingensteds mere særskilte jødegader, som blir afspærret med kjettinger af politiet fra solnedgang til solopgang. De gamle jødegader er ikke mere udelukkende beboet af jøder, selvom disse endnu er i sterkt flertal, og jøderne selv har spredt sig udover hele byomraadet. Naar man endnu i en viss forstand her og der kan tale om jødekvarterer, saa kommer det af en naturlig trang til at hænge sammen overfor den ikke-jødiske befolkning. Der findes jødekvarterer, i London f. eks.: Edgware Road og Maida Vale, som ikke har det mindste med ghetto at gjøre.

Men selvom ghettoerne er forsvundet, hænger ghettolivet og ghettoopdragelsen igjen, — denne tilværelse, hvor man aldrig er alene, saa hvis man vil søge ensomhet, maa man man søge den hos sig selv, hvor menneskene stadig overvaager hverandre og blir lure og nysgjerrige og syge paa sjæl og krop. Det er ghettolivets alt gjennemtrængende usundhed, som gjør, at jøderne i almindelighed er saa lidet friske trods sin seighed. Der feiler dem stadig noget, og saasnart levesættet forandres og den rituelle diæt blir opgit, melder det sig: nervøse mavesygdomme, pludselig optrædende indre forstyrrelser, altsammen ting, som hænger sammen med i hundreder af aar at have været tvunget sammen uden luft og uden frihed.

Men saa længe den gjensidige tvang og tugt var der, blev folk al-

ligevel gamle. Og respekten for de gamle, for forældre og besteforældre, var sterk under ghettolivets tryk. Saa barnekjære som jøderne er og altid har været, var det dog ikke barna, som spillet hovedrollen i ghettohjemmene. De fik nøie sig med at holdes tilside, selv efterat de var blevne voksne. Og de tabte ikke noget paa det. Der var kraft i det gamle jødiske liv trods alle skyggesider.

Men nu er altsaa ghettoerne forsvundet, og den nye slegt af jøder her i de mellemeuropæiske lande synes ofte ikke have andet maal for sin indre tilværelse end at udrydde hvert spor af ghettotilværelsen, eller ialfald at negte alle slige spor overfor verden. Og dermed er pludselig barna kommet til at spille en ganske ny rolle. Nu er det de, er det den nye slegt, som er blit hovedsagen. I dem skal næsten med vold og magt de sidste spor af ghettofornedringen udryddes.

Særlig tiltalende er resultatet ikke. Saasnart en jødefamilie er kommen «ovenpaa», og efter sin egen mening har avstreifet den gamle tilværelse, er det barna, det gaar ut over: først overernæres de naar de er ganske smaa, saa overforkjæles de naar de blir større, og tilslut overopdrages de, naar de kommer i den alder. Og det er stor skade. Det er vanskelig at tænke sig noget finere og mere tiltalende end de jødiske barn, vor mission havde at gjøre med paa vor gamle station i Rumænien, kloge vemodige smaa ansigter, som tidlig hadde lært livet at kjende. Men ligesaa vanskelig er det at tænke sig noget mere uopdragent og ubehageligt end de rige Berliner-, Wiener- og Budapesterjøders afkom, som fra smaabarn af har faaet alt paa gaffelen.

Og det med overernæringen og forkjælingen fik endda gaa an. Værre og alvorligere er det med overopdragelsen, med den karakterløse overlæsselse med kundskaber og færdigheder, hvis hensigt og formaal bare er dette ene: endelig engang at faa livet under sig og at komme op paa oversiden af tilværelsen.

Et af de brændende spørgsmaal i vore dages Mellemeuropa er den saakaldte «Numerus clausus», den lovformelige begrænsning af antallet af jødiske studenter ved universitet eller høiskoler. Af alle slag mod jøderne er det kanske dette, som træffer haardest og kjendes mest bittert. Det bedste og under alle omstændigheder det fineste hos jøderne, deres hunger og tørst efter kundskab, skal der nu lægges hindringer i veien ogsaa for den?

Men hvor meget man end maa fordømme en slig «numerus

clausus», en dyb grund har den dog. Det er til syvende og sidst ikke saa meget dette, at jødernes tar pladsen for de andre, som selve denne overproduktion af kosmopolitisk intelligens, som man vil værge sig mod.

Jøderne har altid været et litteraturfolk. Hvad der hos andre folkeslag er politisk historie, har hos dem omsat sig i litteraturhistorie. Ingen har saa meget at sige om hvad der sker i livet, som jøderne; ingen kan fremstille det paa saa mange maader, under saa mange synspunkter. Som de sluger alt hvad der siges og skrives, saa producerer de ogsaa, og det saaledes, at de producerer langt mere end de sluger eller fordøier. Men hvor vedkommende folk selv ikke i sit væsen er et talende eller skrivende, aandsproducerende folk, der kan denne jødiske overproduktion af tanker og stemninger virke forvirrende og kvælende. Indre liv maa oparbeides paa egen haand; det nytter ikke at faa det som gave af dem, der har oplevet mere end en selv.

Tre ting er det som gir nøglen til menneskers maade at tage livet paa. Tre steder er det altid jeg gaar hen, naar jeg kommer til en ny by hos et nyt folk, og vil lære det at kjende. Først paa torvet en torvdag. Saa paa kirkegaarden. Og tilsidst til byens boghandlere. Eller for at oversætte disse axiomer paa hjemmenes sprog: vil man lære en mand, hans hus, hans dannelsesgrad at kjende, kan man først studere hans kjøkken, saa hans familiealbum og fotografier, og saa hans boghylde. Paa torvet og i kjøkkenet kan man se, hvordan han omgaaes med sit timelige velvære. Paa kirkegaarden kan man lære hans tanker at kjende om det liv som var og om det som kommer. Familiealbum er jo ogsaa en slags kirkegaard, saa de kan gjøre samme nytte. Men hos boghandleren og i boghylden ser man hvordan han prøver at omgaas med sin egen personlighed.

Eller for at anvende denne nøgle paa den moderne, frigjorte, mellemeuropæiske jødedom: Hvad kjøkkenet angaar, saa er det gjerne for godt besat; velværet spiller for stor en rolle. Den jødiske kirkegaard er tom og tung, ofte pralende, — i sterk og paafaldende modsætning til de gammeljødiske ghettobegravningspladse med deres vemod og egte poesi. Men boghylden er det, som mest forraader den store indre raadvildhed, den absolutte mangel paa evne til i dybere forstand at omgaaes med sig selv, som er saa betegnende for vor tids jødedom. Det er et folk, som har mistet nøglen til sin selvopdragelse, som lever mere og mere paa

indre laan, laan af sol og jord fra andre folk, laan af tanker og længsler fra sin egen fortid, laan, stadig laan, og det laan, som de mindre og mindre kan betale tilbage.

IV. MODSIGELSENS FOLK.

Hele den daglige religiøse kamp med jødedommen indenfor missionen dreier sig igrunden bare om det ene ord af Frelseren: «I maa ikke tro, at jeg er kommen for at ophæve Loven eller Profeterne; jeg er ikke kommen for at ophæve, men for at opfylde». (Mt. 5, 17). Hvordan skal man egentlig forstaa denne «opfyldelse»? Hvad er der da egentlig skeet med jødedommen gjennem Jesus, naar han altsaa dog ikke har «ophævet» den?

Ikke ophævet, men *sprængt* har Jesus jødedommen, sprængt den i tusen stykker.

Yppersteoresterne og de skriftlærde havde fin nok religiøs sans til at føle, at denne sprængning laa i luften, og det er kanske ikke saa meget at undre sig over, at de søgte at fjerne Jesus, naar de saa alligevel ikke hadde kraft og klarhet nok til at holde ham fast og tilegne sig ham.

Sprængt har Jesus jødedommen, og i snart to tusen aar har jøderne forsøgt at leve paa stumperne, indtil nu snart ikke engang stumperne er igjen!

Men derfor er ikke kampen mellem jøder og kristne forbi. Naar stumperne af det gamle er opbrugt og ubrugelige, saa lever de videre paa kristendom, paa en kristendom, der er saa medgjørlig, at de uden fare for at miste sig selv kan tilegne sig den, — særlig da om de dertil lar sig døbe. Thi i enkelte lande, i det saakaldte Mellemeuropa, oplever man jevnlig ting, som synes at tyde paa at til syvende og sidst ikke engang daaben trækker noget bestemt skille mellem jødedom og kristendom.

I den kreds af jøder og jødekristne, som pleier at komme sammen ved missionen her, har det spørgsmaal gjentagne gange været fremme: «Hvordan skal vi opfatte jødefolkets stilling og opgave i den tid, som er, og i den tid, som kommer?» Og vi har fundet, at det ikke er saa ganske let at finde et antageligt og forstaaeligt svar, som paatvinger sig alle og enhver, hvilke forudsætninger man saa har for at stille spørgsmaalet.

Men det ene synes straks ganske klart, at jødernes skjæbne i verden hænger paa nøieste sammen med kristendommens «skjæbne», med kristendommens indre udvikling og fremgang og

endelige seier. Ligesaalidt som jøderne i længden kan undgaa at tage stilling til kristendommen, likesaalidt kan kristendommen komme udenom jødespørgsmaalet. Saalænge der findes mennesker i verden som kalder sig jøder, saa længe er ogsaa denne deres jødedom den sikreste maalestok paa, hvad der er kristendom og hvad der ikke er det. Og al syg kristendom kan være sikker paa altid at finde optagelse i denne jødedom.

Som skygger følger jøderne Jesu spor nedigjennem tiderne, gaadefulde skygger selv for dem, som skulde og burde forstaa dem. Paa et møde for jøder her i Budapest for en tid siden optraadte en lægprædikant og udtalte, at han beklagede ikke selv at være jøde. Det blev mig for meget, og jeg fandt at burde aabent bekjende, at jeg bare kan takke Gud, fordi en saadan byrde ikke er lagt paa mit liv, idet jeg ikke ved, om jeg da vilde have kraft til at tage netop denne gjerning op og føre den igjennem. Og det var klart at merke, hvordan denne bekjendelse gik gjennem tilhørerne. Det er isandhed ingen spøg at skulle trodse sig frem gjennem livet paa stumperne af det, som engang var, og nære sig af smulerne, som falder fra de kristnes bord.

Den gamle Simeon i Lukasevangeliet talte om den kommende frelser som et «tegn, som blir modsagt», nemlig indenfor hans eget folk, det jødiske. Nu er det rollene, som er byttet om. Nu er det dette jødiske folk, som er blevet til et sligt «tegn, der blir modsagt», nemlig indenfor folkeverdenen idetheletaget. Et slags folkeur, der naar det aflæses ret, kan give merkelige svar for dem som spørger: «Vægter! Hvor langt paa natten? Vægter! Hvor langt paa nat?»

Budapest, 4 aug. 1925.

Gisle Johnson.

DANSK SPROGSTYRE I SLESVIG MELLEM KRIGENE

Holger Hjelholt: Den danske sprogordning og det danske sprogstyre i Slesvig mellem Krigene (1850—1864). H. Aschehoug & Co. (København).

Siden 1920 har kampen mellem dansk og tysk sprog i Slesvig kommet inn i et nytt stadium, som forhåpentlig vil bli det siste. For en interessert tilskuer ser det ut som om det vilde være det beste om de to sprogene seiret helt på hver sin side av grensen. Og at sprogminoritetene på begge sider av grensen snarest mulig gikk op i sprogmajoritetene. Men den uro som noen både i Danmark og Tyskland lar det være om selve grensespørsmålet vil sikkert virke mot en slik naturlig utvikling. Og der blir også arbeidet for bevaring av danskheten hos danske sør for grensen, av tyskheten hos tyske nord for grensen.

Mens dette arbeidet hinsides grensen naturlig først og fremst kan bli gjort av private, er det myndighetene som naturlig leter efter midler til konsolidering av sin nasjonalitet på sin egen side av grensen.

I Nordtyskland er det for tiden ikke liten interesse for plattysken. Det blir fortalt at denne interessen er særlig stor i Slesvig, og at folkemålet der blir trukket frem og brukt mer også i skolene enn før, fordi man mener at plattysken har lettere for å kjempe mot dansken enn høitysken har.

Et verk som kan få betydning når det gjelder en styrkning av danskheten i Sønder-Jylland på en klok måte, kom ifjor ut i København. Det er Holger Hjelholt's doktoravhandling om «Den danske Sprogordning og det danske Sprogstyre i Slesvig mellem Krigene (1850—1864).»

Det er utvilsomt nyttig at de som nu har ansvaret for danskens stilling i Sønder-Jylland setter sig inn i de metoder og prinsipper det danske sprogstyre fulgte i de siste årene før avståelsen i 1864.

Forfatteren gjennemgår i detaljer den danske sprogpolitikk i tidsrummet mellem krigene. Det kan ikke nektes at man får et

sterkt inntrykk av at den danske sprogpolitikk i Mellem-Slesvig var sterkt medvirkende til at «ønsket om statslig Samhørighed med Danmark endelig og afgørende sprængtes.» Sprogordningen var lite smidig og måtte virke trykkende på alle steder hvor danskene ikke var i avgjort majoritet som i Nord-Slesvig. Når man har satt sig inn i den danske sprogpolitikk *før* 1864, kan en ikke la være å se på den tyske sprogpolitikk *efter* 1864 som noe av en naturlig nemesis, selv om en naturligvis ikke kan sympatisere med den.

Ellers er det merkelig å se av Hjelholts bok, hvordan det var danske og dansktalende i Mellem-Slesvig «der kastede Vrag paa den nationale Befrielse: Indførelsen af det danske Sprog i Skole og Kirke.» Folket, som talte dansk, vilde ikke gi op den tilvante tysk som kirkesprog og skolesprog. H. N. Clausen uttrykte det slik i 1854: «Det nedværdigede Folk befandt sig ganske vel ved den unaturlige Tilstand og attraaede ingen Forandring.»

Gjennem Hjelholts bok får vi også et sterkt inntrykk av hvordan sprogstriden grep inn på alle områder, i skolen, i kirken, ved alle kirkelige handlinger, ved ansettelser, i danske småbønders stilling til tysksinnede herrer, osv. Mange lignende kollisjoner kjenner vi fra vår egen målstrid.

Som sagt har boken sikkert mye å lære de danske som skal styre sprogpolitikken nord for grensen, f. eks. i det sterkt tyske Tønder. Men den har også interesse for oss nordmenn, dels fordi vi har lignende sammenstøt om to sprogformers ret eller ikke-rett, dels fordi det må interessere oss å lese om den kamp en gren av de nordiske sprog har ført og fører lengst nede i det nordiske sprogområde.

Didrik Arup Seip.

EFTERSLETT FRA STOCKHOLM

NORSK KRISTEN-KULTUR

Ikke som et bidrag til vurdering av konferansen i Stockholm, men som et dokument der usedvanlig sterkt belyser standarden i norsk kristen-kultur idag, avtrykker vi her dommen i den norske indremisjons hovedorgan om det økumeniske møte. I dette blad, som titusener av våre beste kristne hjem abonnerer på, og hvis opgave er å bære Kristi evangeliebud inn til fattig som til rik, lyder ledelsens ord slik om vår generasjons første forsøk på å virkeliggjøre litt av Hyrdens tanke om hjordens enhet:

> «Under store fanfarer er der holdt et stort såkalt «økumenisk kirkemøte» i Stockholm. Erkebiskop Søderblom leder møtet og 600 utvalgte kirkemenn er med og representerer alle kirkesamfund (uten det romersk katolske) og alle kristne nasjoner.
>
> Det høres jo storartet ut.
>
> Også i norske aviser har møtets lurblåsere slått veldig på stortromme for konferansen, som sidestilles med kirkemøtet i Nicæa år 325 efter Kristus — et møte hvor flere ledd i den kristne tro fikk sin utformning.
>
> Der er dog en veldig forskjell mellem Nicæa og Stockholm.
>
> Kirkemøtet i Stockholm fortier nemlig faktisk den tro som sattes på lysestaken i Nicæa. Stockholmsmøtet har nemlig ingen basis. Det anerkjenner ikke engang de 3 trosartikler som felles kristelig tro. Møtet er faktisk et forsøk på offisielt å få anerkjent den liberale tro, idet møtet ikke hevder nogen bestemt trosbekjennelse.
>
> Derfor er menn som Søderblom og Gleditsch ledende ånder i Stockholm.
>
> Søderblom er en mester som balansekunstner. Han har således dupert også de positive teologer. Selv professor Ihmels — Tysklands ledende ortodokse lutheraner — er med og skal preke. Hvad under da at flere av våre egne folk har falt i fristelsen. Kirkedepartementet er nemlig representert ved 5 delegerte. — Det sies at «Den norske kirke» er representert. Vi vil ialfall si at det arbeidende interesserte kristenfolk i Norge står helt utenfor enhver berøring med nevnte møte.
>
> Det vil forhåpentlig heller aldri lykkes erkebiskop Søderblom å få Nordens bekjennende kristenfolk til å bøie kne for hans falske enhetsbestrebelser. En enhet som ikke hviler på den apostoliske tro, er ingen enhet i Kristus».

Der er grunn til å peke på den *isolasjon* endog innen nordiske venner som den norske indremisjons ledelse her befinner sig i; den belyser i dette tilfelle hvorledes enhver situasjon hos oss bestemmes ut fra krigspsykose og panikk («Søderblom»—«Gleditsch») og ikke kan bli veiet efter kristelige hensyn. Den svenske kirkekritiske pietisme og ortodoksi har i sitt dagblad («Svenska Morgonbladet») hele tiden ikke bare stillet sig loyalt til konferansen, men har positivt støttet den. Og selv om den danske indremisjons organ («Kristeligt Dagblad») til å begynne med presterte adskillig surhet, har dog dansk pietisme ved en av sine mest ledende menn i det samme organ senere både hevdet et annet syn og endog — som man nedenfor vil se — skarpt *påtalt* den tone som har vært anvendt. Ikke bare for å illustrere dette forhold, men fordi artikkelen i og for sig er av den vekt at det er en glede å bringe den videre, avtrykker vi her hvad pastor *C. Skovgård-Petersen* har skrevet om møtet.[1]

«I GJØR URET!»

Det kristne verdenspust, man fik paa møtet i Stockholm, var altsaa ikke en blot tom parade, en broget revy over de mange forskjellige former, kristenlivet gjennem en totusenaarig historie har antat paa denne jord; nei, det var en virkelig oplevelse av noget av de helliges fællesskap.

Men denne samfølelse mellem folk fra saa mange kirker og sekter blev ikke kjøpt paa bekostning av noget kristelig væsentlig.

Dette vilde jeg gjerne si med al den vegt, jeg formaar.

Jeg maa ganske visst ærlig tilstaa, at man efter mit skjøn paa ett punkt hadde været for «bredkirkelig»; man hadde fra England medtat to repræsentanter for unitarerne. Dette synes mig et virkelig feilgrep; man kan jo dog ikke ha *kristelig* samfund med folk, der fornegter det væsentlige i den kristne sandhet. Men forøvrig spillet disse to unitarer ingensomhelst rolle paa møtet; saavidt jeg vet, talte de overhodet ikke. Men jeg vedstaar, at det efter min

[1] Om det kristelige organ «Dagen»s skeptiske holdning hadde vi nogen bemerkninger i forrige hefte. Det bør noteres at dette blad, hvis journalistikk i det hele har en høi standard, både har gitt rum for innsendere som imøtegår dets holdning, og har optrykt adskillige avvikende uttalelser fra andre blad om møtet, således endog Skovgård-Petersens. — Mikael Hertzberg har i «Morgenbladet» avgitt en parentetisk beklagelse av For Fattig og Riks ledende artikkel.

mening baade hadde været rigtigere og klokere ikke at strække sig saa vidt, — især fordi disse unitarers nærværelse med en viss tilsynelatende ret kan bli brukt til at mistænkeliggjøre møtets avgjorte kristelige præg. «Noget blandingsvæsen», sier mange; «en misforstaat synkretisme; en slags religionsparlament, hvor alt skal være like godt» o. s. v. Jeg vet, at ikke saa faa, selv gode og velmenende kristne tænker saaledes. Men til saadanne vilde jeg gjerne her si: I gjør uret! Den broderenhet, som møtet tilstræbte og til en viss grad ogsaa naadde, vandtes absolut ikke paa bekostning hverken av noget kristelig centralt eller noget individuelt særpræget. Kun én eneste gang (saavidt jeg husker) kom der en uttalelse, der kunde lyde som en forflygtigelse av den kristne sandhet. Det var en ganske ung mand, der, henvendt til de kristne kirker, bl. a. sa: «Giv os den gamle kristne sandhet, men giv os unge frihet til at fortolke den saadan, som vi selv vil!» Det er en høist tvetydig bemerkning; men den staar selvfølgelig ikke for møtets regning, den var talt ut av ungdommelig gjæring og uklarhet. Ellers var saa godt som *alle* møtets talere enige om, at samlingens vei var ikke avslag paa sandheten, men hellig vekst i sandheten. Som en tysk taler engang saa smukt uttrykte det: «Vi taler om broderkjærlighet og kjærlighet til alle; men la os plante den kristne broderkjærlighets og menneskekjærlighets træ — ikke paa en kirkegaard, hvor fædrelandsfølelsen og de enkelte kirkers gamle fædrenearv ligger begravet, men la os plante den kristne kjærlighet til alle som et livets træ i den levende folkebund og i den gamle kirkearv».

Gang paa gang blev det indskjærpet, at kun ved at komme nærmere til *Ham*, kommer vi nærmere til hverandre. Hvad der tilstræbtes, var ikke et utvortes unions- og allianseforsøk, hvor man paa parlamentarisk vis sjakrer sig til enighet ved at hugge en hæl og klippe en taa, men en saadan inderlighetens fordypelse i det givne og en saadan ydmygelse under de store kristne idealer, at man naar ned til det hellige fællesskap, som trods alt ligger gjemt bak de mange forskjelle. *Alle* var enige om, at skal kristendommen gjøres mere verdensfavnende i sine virkninger, maa den ikke verdsliggjøres i sin kilde og kjerne.

Man var ganske visst ogsaa enig om, at adskillige læreforskjelle, som har spillet en rolle i fortiden, ikke længer har nogen ret i nutiden til at skille kristne mennesker ad. Al kristelig *doktrinarisme* burde feies ut som gammelt spindelvæv; der maatte i mangt og meget ske en forenkling, en enfoldiggjørelse i bedste forstand; —

men hvilket fornuftig kristelig menneske, der virkelig *kjender* litt til kirkens fortidshistorie og nutidsstilling, vil bestride rigtigheten av dette?

Den kristne moral trænger verden til; men den kristne moral er avmægtig og rotløs, hvis den ikke bæres oppe av det kristne liv; og det kristne liv er et liv i Jesus Kristus selv som vor guddommelige Frelser og Herre. Paa hans naade, i hans ord og spor og under hans aands hjælp og tugt maa der leves. De toner præget møtet.

Den forenkling, der altsaa her er tale om, er ikke et forræderi mot «læren», men en enfoldig samling om det væsentlige; og det, at bli tilskyndet til en saadan samling var ikke den mindste av møtets gaver. *C. Skovgård-Petersen.*

STOCKHOLMSMØTET BEDØMT I ENGLAND

(ved Niels Steen)

Før møtet var der fra høikirkelig hold ganske åpenbar motvilje mot kirkemøtet i Stockholm. Man var redd, det skulde bli et panprotestantisk koncil, med front mot Rom. Det kunde de høikirkelige ikke være med på. De regner sig jo selv for de egentlige katoliker d. v. s. de går bakenfor den romerske utvikling og appellerer til de første virkelige økumeniske konciler, før adskillelsen mellem øst og vest fant sted. Rom har aldrig villet høre på dette; paven har gang på gang underkjent gyldigheten av den anglikanske kirkes «embede» (særlig i bullen Apostolicae Curae 1896) og latt anglo-katholikerne forstå, at dersom de vil nogen forening med Rom, så må de slå av på omtrent alt det de hittil har trodd og lært; m. a. o. Rom har som alltid været steil og fordret absolut underkastelse. Ved et møte i sommer i Albert Hall i London, sa de høikirkeliges leder Lord Halifax i anledning forhandlingene i Mecheln under kardinal Merciers forsete, at han trodde, at man kunde opnå en gjenforening med Rom ved at den anglikanske kirke som helhet anerkjente pavens autoritet. Det eneste han bad om som vederlag herfor, var at erkebispen av Canterburys stilling fremdeles skulde være den samme selvstendige d. v. s. Primate of all England, som hans officielle titel gir uttrykk for, samt at bibel og liturgi fremdeles skulde beholdes på det engelske sprog.

Men de rom.kath. vil nok ikke la sig nøie med det. Et rom.kath. blad i England skriver da også: «Lord Halifax's tale var meget gripende. Men han forstår ikke de foreliggende kjensgjerninger.

Alle burde vite, at det er umulig for erkebispen av Canterbury å bli forenet med Rom med mindre han har den rom.kath. tro, f. eks. tror og lærer alt, hvad koncilet i Trient trodde og lærte. Lord Halifax sa, han trodde, at pavens autoritet var villet av Gud, (divina providente). Men han fastholdt på den annen side, at også den anglikanske kirke er anerkjent av Gud. Måtte Lord Halifax leve lenge nok til å se, at disse to ting ikke kan forenes. En av dem må ofres».

Vi kan efter denne de rom.kath. holdning ikke undres over, at en del anglokatholikere sommetider mister tålmodigheten og vil fremme sine unionsplaner ad andre veier.

Særlig har de i de siste år mer og mer interessert sig for Østens ortodokse kirkesamfund. Vilde *de* inngå på et kirkefellesskap med Church of England, så kunde det hende, at Rom ikke vilde forholde sig fullt så steil. Lambethkonferansene har da også gjentagne gange vært i forhandlinger med Østens kirker.

*

«Church Times» sier:

Men nu møtte jo Østerlendingene op på Stockholmsmøtet og det på en offisiell måte. De anglokatholske, som ikke kan og ikke vil slippe tanken på Rom, og en gjenforening med det, så ugjerne at Østens patriarker, trykket av efterkrigstidens vanskeligheter og isolasjon, kastet sig inn i en allianse med protestantene.

«Church Times» sa derfor like ut straks før møtet, at Canterbury og ikke Uppsala måtte være centret for de kirkelige gjenforeningsbestrebelser. Økumenisk kunde møtet slett ikke bli, så lenge Rom ikke møtte offisielt. Man vilde at de engelske biskopper skulde avslått å delta i Stockholmsmøtet o. s. v.

Så meget mer bemerkelsesverdig er derfor den ledende artikkel, som «Church Times» hadde efter møtet (11. sept.), og som i mer enn en henseende er et fenomen. Den hitsettes i det vesentlige ubeskåret:

Det er ikke bare Stockholmsmøtets omfattende karakter, men forhandlingstemaene og tonen i diskusjonene og den forsiktige metode og det praktiske grep, som møtets forhandlinger hadde, som gjør det til noget så betydningsfullt.

For det første var møtet av betydelig *religiøs* verdi. Der var felles bønn og andagt (devosjon), som frembrakte den rette atmo-

sfære for forhandlingene, på samme tid som det var en verdifull kristelig oplevelse for den enkelte deltager. Det er ikke ofte, vi får anedning til å realisere solidariteten i vår felles kristentro likeoverfor opdelingen i kristenheten. Men vår felles hengivelse til Gud i Kristus er en uvurderlig kjensgjerning, som i Stockholm blev symbolisert ved at man samtidig sang de samme salmer i fem forskjellige sprog og fremsa Paternoster på endnu flere sprog.

Det er godt sammen å erkjenne sine felles feiltagelser, sin anger og sine håp, og det gjør vi, når vi sammen nærmer oss de praktiske spørsmål for kirkens liv og dens arbeide, hvor det er mulig og ønskelig at kristne skal samarbeide.

Stockholmsmøtet hadde ikke avstemninger og vedtok ikke resolusjoner. Det var klokt gjort. Hadde C.O.P.E.C. ifjor gjort det samme vilde det ha møtt mindre motstand. Ikke desto mindre fremtreder møtets generelle tankelinjer tydelig i rapportene og budskapet fra møtet. Man erkjente fullt ut, at både hvad angår de økonomiske spørsmål og de som angår samfundsmoralen, ligger nøklen i en rett opfatning av den menneskelige personlighet.

Som møtet meget riktig sier, er det ikke kristendommen som sådan som skal bringe de definitive løsninger, men den skal fremholde (enunciate) idealene og prinsippene. Det må overlates til dem, som disse prinsipper kan ha innflydelse på, de enkelte så vel som samfundene, å gi dem bestemt skikkelse. Møtets resultat er derfor ikke hverken en detaljert Codei-ethik eller et politisk program, men en appell for anerkjennelse av prinsippene og deres anvendelse med en full kjensle av det ansvar, som en ekte overbevisning inneholder. Denne appell er naturligvis i første rekke henvendt til kristne innen alle kirkesamfund. Men der er mange, som kanskje nøler med å ta på sig den kristne merkelapp (the Christian label) i en tid som denne, da der er så megen forvirring m. h. t. meningen og betydningen av de gamle formularer, hvis støtte for den hellige sak, man har for øie, dog kanskje ennu vil komme frem. Således henvender møtet sig til de unge i alle lande — de unge med sin energi og friskhet og idealisme — og til alle tenkere og sannhetssøkende, som handler efter fornuft og samvittighet. Verdens arbeidere (et ikke særlig heldig uttrykk) nevnes også blant dem, hos hvem der finnes sterke aspirasjoner mot en bedre samfundsorden. Vi for vår del er taknemmelig for å underskrive denne appell til alle dem, vi kan øve innflydelse på. Vi er sikker på, at biskopen av Winchester med full rett sa i sitt brev til «Times»: «Det er ikke for meget i Stockholmsmøtet å se en kriste-

lig internasjonale, som er like så meget i opposisjon til nasjonal bigotteri som til en vek cosmopolitanisme».

Når vi har sagt så meget, vilde vi ikke gjøre vår plikt, dersom vi ikke også antydet visse farer, som de ledende ved Stockholmmøtet gjør vel i å vokte sig for.

Det er risikoen ved å utsende en kunstig tåke (smoke screens) av almindelige talemåter, som vil legge sig over de praktiske operasjoner i marken og fremkalde en uheldig glede hos motstanderne, som smyger om, i ly derav.

Den beste måte å beskytte sig mot dette på er å følge Sir Henry Lunns råd, som er at «vi skal betrakte Stockholmsmøtet som kulminasjonen av alle våre konferanser og at talernes tid nu er forbi!» Det er praktisk og fornuftig.

Desuten: Hverken forbuds- eller fredsivrere må få lov til på nogen måte å bemektige sig bevegelsen. Og den beste måte å hindre det på er at alle fornuftige mennesker i så stort antall støtter saken, at de blir uskadeliggjort.

Stockholmsmøtets største betydning ligger i at det har forsynt oss med et felles *klareringssted* (common clearing House) for utveksling av tanker og ideer mellem så mange adskilte typer innen den hele menneskehet. Det vesentlige ved Stockholmsmøtet ligger i bredden av dets grunnvold. Intet falsk autoritetssystem bør få lov å innsnevre dette brede grunnlag, som slår bro over forskjellen i race, nasjon og konfessjon, i historie, kultur og sprog.

Tilslutt den største av alle farer: Møtet var så på nære nippet universelt, at man nesten uavvidende (unguarded) anvendte uttrykket «ekumenisk» om det. Men dette ord er det tekniske uttrykk for en reel universalitet.

Men møtet var ikke på nogen måte (in no sense) ekumenisk. Det bør straks sies like frem. Bortsett fra alle andre overveielser: ved møtet var der ingen representanter for *Romerkirken*. Og det er uheldigvis, skjønt uundgåelig, sant, at atmosfæren overveiende var protestantisk. Hvad man ikke kan hjelpe, må der gjøres det beste ut av, ved å legge all sin energi i vektskålen, som så mange allerede har gjort, og Anglo-katholikerne har den beste anledning til å sikre sig, at denne bevegelse ikke skal bli en planteskole for panprotestantisk propaganda. Det vilde være bedrøvelig om en bevegelse fyllt av noble løfter som denne er, skulde bli ødelagt på denne måte. F. t. er den litt mistenkelig for våre venner og det er ikke fritt for at denne mistenkelighet også gjelder den svenske kirke selv. Med denne kirkes stilling er det for øieblikket ikke nød-

vendig å befatte sig. Men for den bevegelse som er begynt med Stockholmsmøtet nærer vi håp, som Anglo-katholikerne kan gjøre meget til å bringe til opfyldelse og lede frem til å bære frukt.

TYSKERNE HOLDER OPGJØR

(ved Eivind Berggrav)

Nummeret for 1. oktober av «Christliche Welt» (utgiver professor *M. Rade)* er fylt av ikke mindre enn 4 referenters inntrykk fra Stockholm. Hos dem alle er der to hovedtoner å merke: glede over konferansen trots dens svakheter og — en næsten bitter skuffelse over de egne landsmenns rolle.

Helt personlig såret er professor *Fr. Heiler.* Den tyske lutherdoms holdning har for ham markeret et svelg mellem ham selv og denne størrelse på et vesentlig punkt, nemlig i dens nasjonale sneverhet. Den tyske kirkeledelse hadde med flid utvalgt som delegater dem som eide *minst* av økumenisk sinnelag og *mest* av tysk chauvinistisk sneverhet, oplyser Heiler, og han citerer et ord av en av dem: «Å være from er å være nasjonalist og monarkist». De var «ikke fylt av gudsrikes-tanker, men av snevre politisk-nasjonalistiske interesser; de søkte efter evne å ødelegge konferansens gjerning», o. s. v.

— Så ilde som Heilers ømme sinn fornemmer det, var det vel knapt, men alle skjønte jo at der var en skarp spaltning innenfor den tyske delegasjon, og at teologisk og politisk konservatisme her hadde sluttet et for helheten farlig forbund. Det står fast (hvad jeg fant det riktigst å legge et slør over, men som Heiler åpent forteller) at fredsveteranen *Siegmund-Schultze,* hvis foredrag stod på konferansens offisielle program, simpelthen av sine landsmenn blev tvunget til å tie, sa at hans tale uten nogen offentlig forklaring av årsaken, falt bort! Men S.-S. var offersinnet, *han* blir ikke bitter av å måtte la sig ofre for landsmenn; det er heller ikke første gang han oplever det. Værre er den kjensgjerning, som Heiler også utstafferer med illustrasjoner, at tyskernes stahet i å ville hevde *krigen* som noget der er forenlig med, ja hører hjemme i Guds verdensplan, fikk svekket og ødelagt konferansens *Budskap.* («Vår ild blev derved til en bengalsk fyrstikk», skal den fosforrike Monod ha sagt).

Den «mur» som størsteparten av tyskerne selv reiste omkring sig, gjorde dem ifølge Heiler ganske utilgjengelige for konferan-

sens økumeniske krefter. De gikk som kolde, næsten fiendtlige kritikere endog til møtets mest inderlige gudstjenester. «Den tyske holdning i Stockholm betegner Tysklands største nederlag siden freden», citerer Heiler.

— Alt dette er, sammen med de andre referenters mer nøkterne kritikk, vel skikket til indre tysk opgjør. Men vi andre kan ikke istemme kritikken. Dels overvant tyskerne sig virkelig (som fremhevet i min artikkel i forrige hefte) i et kritisk øieblikk, og dels hadde de blandt de mest lutherske av sine menn (som Ihmels og v. Pechmann) folk som nettop ikke muret sig inne, og som mandig og åpent erklærte sig beseiret av konferansens ånd.

Referentene har også skarpe bemerkninger om de saklige tyske standpunkter, således om den svært berømte «pessimisme» i opfatningen av Guds rike som et *blott* frelses-rike av en annen verden. Dette er en refleks av tidens nuværende ugunst, mener professor i filosofi *Ehrenberg* (Heidelberg). «Likesom onde tunger om et visst storblad sier, at det på grunn av de trange tider hos kapitalen, fisker i de kristelige kretse efter støtte, men sikkert ved ny kursstigning på industribørsen snart vil ha glemt kristentroens gull, — således vilde visst våre pessimistiske jordfravendte tenkere snart glemme lidelsens teologi hvis vi bare igjen fikk en armé som kunde marsjere».

— Skarpest mot sig selv og sine egne har forf. her pekt på et drag i motsetningen mellem amerikansk og tysk opfatning som vel ikke kan lates ut av betraktning, selv om man kunde ønske den fremsatt noget mindre ondskapsfullt.

Om forholdet til de *sociale* spørsmål, ytrer samme herre at konferansen var preget av forrige generasjons meget talende *kateter-socialisme* og savnet kontakt med realitetene. Her tror jeg at han rammer ubehageligvis i blinken, men — som han selv innrømmer — der var undtagelser, og man må vel *gjennem* denne kateterbehandling før man kan komme til virkeligheten av idag. Også fra tyskerne får biskop *Einar Billing* den ros at han var av de få som gikk tilbunds i problemet og ikke svømmet i talemåter. Ehrenberg citerer et lyst hodes ord i Stockholm om orientalernes forskjell fra vesten i stillingen til de sociale lovgivningsbestrebelser: Fra orienten *lux*, fra vesten *lex*.

Meget smukt sier han om orientalerne at dette deres «lys» på konferansen flammet av kristelig kjærlighet. Det var fra dem *mildheten* gikk ut, sier han. Meget fornøielig ytrer han i den forbindelse at tysk mentalitet bidrog med den *praktiske fornuft*,

men at denne, så god den enn er, dog ikke strekker til der hvor det gjelder å gjøre spranget over de svelgende kløfter som skiller verden fra verden. «Dertil trenges *amerikansk naivitet,* den nye verdens problemløse ånd». Og dog — *forene* det uforenlige kan heller ikke naiviteten. «Dertil trenges Kristi kjærlighet. Den lyste sterkest og mest inderlig fra østkirkens menn».

— Dette er et godt riss av møtets mentaliteter. Når tyskerne får holdt det grundige opgjør sig imellem, vil de ikke bli de minst verdifulle med sin nøkterne saklighet.

LITTERATUR

Samlede skrifter av *Jørgen Moe.* 2. bind. Aschehoug.

Norges geistlighet har til forskjellige tider hatt sine representanter i den litterære kunst og undertiden har det været menn som med heder har forsvaret sin plass blandt dikterne. En av dem er Sigdalspresten — Kristianssands-bispen Jørgen Moe, hvis samlede skrifter nu på nytt er utkommet, innledet med en kort oversikt over Jørgen Moes litterære virksomhet, såvel hans arbeide med folkeeventyrene som hans egen dikteriske produktion — meget forståelsesfullt og sympatisk skrevet av Anders Krogvig.

Jørgen Moe som eventyrforteller er kjendt av hvert barn i landet. Men de kjenner ham også som dikter, mest fra lesebøkernes spredte utvalg av hans produktion. I tre generationer har hans klassike barnebok, «I Brønden og i Tjærnet», været en yndet lesning, Beate, Viggo og Hans Grenader kjente og kjære venner. Hvilken far eler mor i de siste par generationer har ikke med gjenkjennelsens fryd lyttet til sine små, når de pludret og leste disse stykker av leseboken om den flytende ø, Viggo viking, Allarm og Svarttjern!

Som natur og folkelivsskildrer på vers og prosa er Jørgen Moe i sin art uforlignelig. Men som det er Østlandet som ligger hans hjerte nærmest, så blir det vel kanskje østlendingen som mest vil forstå og skatte dikteren, lyrikeren Jørgen Moe. Inderlighet og reflektion er karakteristika næsten overalt. Skriver han tre vers om en jordbærbakke, så er de to mettet med reflektion:

Men stien går gjennem skogens sus,
dens sørgesang må du tåle;
— — — — — — — — —
Og tro dog ikke om frem du når,
at hele bakken skal rødme —
så her og så der et jordbær står,
som har nogen duft og sødme.

Dette skjønne lille dikt som innleder hele samlingen anslår ikke bare den ekte Jørgen Moeske stemning, men kan på en måte stå som symbol for mannen selv som dikter. *Dikteren* Jørgen Moe er selv som denne jordbærbakken — vel gjemt ensteds mellem barskogens trær, hvor skogen suser sine sørgesange iblandt — og ikke rødmende full av bær — så her og så der et jordbær står, men alle har de jordbærets duft og sødme.

Hans Bauge.

Læstadianske taler. Nedtegnet av sogneprest *P. Astrup.*

I hele sin prestetid — 14—15 år — har prost P. Astrup opholdt sig i Troms og Finmarken, næsten hele tiden som sogneprest, først i Kistrand og siden i Lyngen, og visselig har han med sann faderlig kjærlighet omfattet sine mange læstadianske sognebarn, studert dem og vunnet et inngående kjennskap til dem — sympatiens og kjærlighetens forståelse. Fra tid

til annen er der da også kommet til kirkelige blade et ord fra ham, som har vist oss dette.

Når han nu har tatt på sig det arbeide å nedtegne og utgi læstadianske taler, så er man på forhånd sympatisk forventningsfullt innstillet til lesningen av disse taler av Erik Johnsen og Mikkel Oldervoll fra Lyngen og Nils Larsen fra Skjærvøy og J. E. Vinnelys fra Nordreisa. Men det lar sig jo ikke nekte at talerne er en skuffelse. Astrup sier i et forord, at der er mange som vil glede sig over at disse prekener blir bevart. Det kan så være. Men man må jo også tenke på, om talernes kvalitet er sådan at de fortjener å bli bevart. Der sies meget pent og godt i dem. Men den læstadianske botsprekens oprinnelige kraft må sikkert være blitt temmelig utvannet hos hans efterfølgere blandt lægpredikanterne nu om stunder efter disse taler å dømme. Og ikke heller får man nevneværdig inntrykk av noget særlig læstadiansk i denne forkynnelse, som ikke skiller sig meget ut fra den vanlige lægmannspreken. Av og til er det umulig å tilbakeholde et: quantae tenebræ!

Hans Bauge.

Kunsthistorie.

Handbuch der Kunstgeschichte av *Anton Springer*. Bind I (1923) i 12te oplag, Bd. III (1924) i 12te oplag, Bd. IV (1923) i 11te oplag.

Det kunde synes overflødig å henlede dette tidsskrifts lesere på Springers kunsthistorie. Noen vil finne at den er så velkjent at den ingen anbefaling trenger, andre vil mene når vi har danske (f. eks. Carl Madsens) eller svenske (f. eks. Laurins) håndbøker, behøver vi ikke å gå til Tyskland. Og såsnart det gjelder nordisk kunst, er det jo rimelig at vi søker nærmere kilder enn de tyske videnskapsmenns fremstilling.

Men allikevel vil man finne at Springers bekjente oversikt over kunsten i dens utvikling fra de mest primitive famlende forsøk til de siste tiders eksperimenter i farve og tegning, er en ualmindelig sikker og nøiaktig veileder og gir et enestående utblikk over kunsten i dens store kulturhistoriske sammenheng. Selvfølgelig kunde man ennu mer enn ialfall hittil er skjedd, også hos Springer kreve en intim sammenknytning av kunst- og åndshistorie, f. eks. i innledende eller avsluttende ekskurser over de større tidsavsnitt. Men det vilde ha sprengt rammen for fremstillingen og tynget håndboken kanske mer enn tilrådelig var. Det får ihvertfall bli et stille ønske hos dem som mer vil benytte «Springer» til rolig gjennemlesning enn til opslagsbok når det trenges.

Det siste er den nemlig særlig skikket til. Først og fremst fordi den er så rikholdig på stoff og så rikt illustrert. Dette tidsskrifts lesere vil kanskje ha mest interesse av å benytte tredje og fjerde bind av dem som foreligger i siste bearbeidelse. I tredje bind som er bearbeidet av Georg Gronau — renæssansen i Italien — finner vi ialt 24 plansjer, de fleste farvelagt undtagen for skulpturens og arkitekturens vedkommende som er i lystrykk. Dessuten over treogethalvthundre avbildninger i teksten. Hvor gleder man sig ikke ved å se Raffaels sixtinske Madonna eller

Carregios «Madonna med den hellige Franciskus» i en farvet gjengivelse som virkelig kan gi en nogenlunde forestilling om originalenes farveprakt! Man får et overveldende inntrykk av den rikdom og det geni som smykket paladsene såvelsom gudshusene i de hundre år da europæerens tanke- og følelsesliv brøt sig nye veier og søkte nye former, inspirert av antikkens høikultur.

Det fjerde bind av Springer ligger fremdeles i Paul Schubrings hender. Det gir oss renæssansen i Norden, sammen med fremstillingen av barrokken og rokokoen. Utgiveren bekjenner at krigen som er musernes fiende, at verdenskrigen har bragt mangt et kunstverk innenfor videnskapsmannens horisont som før var mindre kjent eller mindre riktig vurdert. Sammenhengen mellem de krigførende landes kunst er endog blitt nøiere knyttet enn før var tilfellet — måtte det være et godt omen og ikke bety at videnskapsmennene alltid behøver å feide for å komme til sanhets erkjennelse. I dette bindet behandles både Rembrandt og Rubens, her får vi Laterankirken i Rom og Louvre-palaiset i Paris og Versailles-slottet. Springer søker å være internasjonal i sin rummelighet, å gi alle nasjoner sin rette plass. Allikevel er f. eks. den engelske malerkunst blitt litt snaut behandlet. To avbildninger — uten farver — av Reynolds og en eneste av Hogarth er avgjort for litet, ialfall efter den vekt man nu pleier å tillegge den engelske malerskole i det 18de århundre.

Det er kanskje likevel det første bind, som holdes ajour av P. Wolters i München — oldtiden — som er vokset mest i disse årene. Her har vel funnene og forskningsresultatene vært de rikeste, tross alt. Vi tenker f. eks. på hele den kretisk-minoiske kultur og kunst som er kommet til og stadig krever utførligere behandling — og så på de rike funn av senklassisk og begynnende kirkelig kunst i de seneste århundreder som leder over i middelalderen. Riktignok venter vi nettop for denne epokes vedkommende sårt på annet bind av verket i ny bearbeidelse, hvor vi kan vente å finne f. eks. basilikabygningen og kirkemosaikerne ført ajour.

Det er en stor fordel ved verket i sin nye skikkelse at det ved slutningen av hvert bind er forsynt med en kort summarisk angivelse av faglitteraturen. Herved ledes man videre til kilderne for de forskjellige anskuelser som hevdes, man føres inn i diskusjonen av problemene, og fremforalt — man får vite nærmere om hvor billedmaterialet er å finne.

I disse tider da bøkene er så dyre, må man si at tyskerne ennu — takket være det massesalg de gjør regning på for sine energisk anerkjente standard-verkers vedkommende — kan holde prisen rimelig, i dette tilfelle endog meget rimelig. Å få f. eks. bind 3 eller 4 av dette verket for 18 mark i holdbart smukt bind er ufattelig, ialfall efter våre norske bokhandlerforhold.

S. Eitrem.

Hanna Cordelia Ouchterlony av dr. *Laura Petri.* Stockholm 1925.

I frøken Petri har frelsesarmeen i Skandinavien faaet sin historieskriver. I 1921 indleverte hun til Lunds universitet en religionsvidenskabelig undersøkelse av frelsesarmeen, men avhandlingen blev

ikke godkjendt. Iaar indleverte hun en ny avhandling efterat ha gjort grundige studier i London og ved universitetet i Tübingen, og den bragte frelsessoldaten hendes doktorrat. Den omhandler «Catherine Booth og Frelsesarmeen i belysning av religiøse, venskabs- og antagonistforhold, kirkehistoriske studier og forskningsbidrag».

Dr. Petri har selv gjennem mange aar været en aktiv og ivrig frelsessoldat. Og hun har tillige en flittig pen. Foruten sine avhandlinger har hun nu ogsaa skrevet en bok paa 500 sider om et ikke minst for os nordmænd interessant og værdifuldt menneske, kommandør Hanna Ouchterlony, som var frelsesarmeens grundlægger i Sverige og Norge og døde i Stockholm ifjor 85 aar gammel.

Forf. sier, at hun er den merkeligste og betydeligste blandt svenske kvinder siden den Hellige Birgittas dage.

Kommandøren tilhørte en gammel adelsslegt, som stammer fra Skotland, men som senere kom til Sverige. Hanna Ouchterlony var en datter av herredshøvding Fabian Constantin Ouchterlony og hustru f. Servais. Hun vokste op i Vernamo, hvor hun færdedes i de høieste sociale kredse. Hun var charmant, intelligent og slagfærdig, men ikke smuk.

Efter sin mors død blev hun omvendt, og deltok ikke længer i selskabelighed, men sluttet sig til de pietistiske bønder og var med paa deres møter. Men hun følte sig ikke aandelig hjemme blandt dem. Jeg arme-syndige-menneske-læren passet ikke for Hanna Ouchterlony. Paa dette tidspunkt møtte hun frelsesarmeens nuværende general, Bramwell Booth. Han var 22 aar gammel og helt graahaaret.

Med dette bekjendtskap begynder det store og nye i hendes liv. Forfatteren skildrer fint og gripende hvorledes den 22 aarige mr. Booth blir den 40 aarige frøken Ouchterlonys skriftefader og sjælesørger, fortæller træk fra deres samvær og gir utdrag av breve. Beslutningen var snart fattet. Hun vilde tilhøre frelsesarmeen. «Blandt dette folk vil jeg leve og dø». Hun reiste til London og blev mottat som ven og gjest i huset hos den gamle general. Kort efter sin ankomst skulde hun overvære et av armeens store møter, vistnok i Eastend. Noget saadant hadde hun ikke oplevet. «Hvad syntes De», spurte Bramwell efter møtet. «Det var forunderlig». «Løvet skjælver naar vinden blæser», svarte han.

I 1882 blev hun av generalen utnævnt til leder av frelsesarmeen i Sverige — den armé hun først selv skulde stifte. Hun var hverken ung eller smuk, men heri saa hun Guds visdom. Ikke ved ydre fortrin skulde hun seire, men ved Guds aand. Med stor interesse læser man om pionerarbeidet, om alle de kampe, al den motstand, foragt, haan og uvilje som møtte hende og hendes «krigskamerater» i de første aar. De blev arrestert og fængslet, latterliggjort i aviser og karrikert. Men de tar det med stor overlegenhed og ro. Og vi læser senere om seire, opreisning og fremgang i arbeidet. Til møterne kom der masser av mennesker, vesentlig av gatens løse eksistenser, tiggere og pøbel. Men sin trang til stundom ogsaa at staa ansigt til ansigt med et dannet publikum fik frk. Ouchterlony tilfredsstillet ved at flere av Stockholms rike og dannede hjem aapnet sine døre for hende til private møter, hvor hun redegjorde for armeens maal og

arbeide. Til disse møter blev ogsaa prestestanden indbudt. Som kommandør viste hun sig ogsaa altid som den dannede dame, hensynsfuld, taktfuld og retfærdig. Hanna Ouchterlony var ogsaa frelsesarmeens første kommandør i Norge. Men her møtte hun paa langt nær ikke saa megen motstand og uvilje som i Sverige. I 6 aar arbeidet hun her og foretok de lange, besværlige reiser langs Norges kyst. Den lille hvidhaarede dame med de livlige bevægelser og det myndige væsen blev en velkjendt skikkelse paa vore kystbaater, og alle blev glad i hende, fra kapteinen til den yngste matros. Med stort hjertelag tok hun sig av fiskerne nordpaa. Og med den høieste beundring læser vi om frelsesofficerenes heltemodige og opofrende arbeide blandt fiskerne i Nordland og Finmarken for 30 aar siden.

Sine sidste leveaar tilbragte kommandør Ouchterlony i Stockholm. Men hun var ikke uvirksom. Mange kjæmpende sjæle søkte op til hendes stue, og «den gamle kriger» var altid beredt til at høre paa, hjælpe og veilede. Hun var selv prøvet i lidelser og sorger og forstod andres vanskeligheter godt. Og hun var en arbeider til det sidste. Da hun forstod at den sidste reisetime var nær, læste hun begravelsesritualet høit og klart. Stille, rolig og værdig gik hun over grænsen som en Guds prestinde.

Med glæde og interesse læser man den tykke, røde bok. Den er munter og alvorlig, den er fremforalt inspirerende. Ikke alene gir den en næsten festlig karakteristik av dette merkelige menneske og hendes sterke og høibaarne aand. Men tillike en karakteristik av den organisation, som hun gav sine evner og sit liv. Hun hadde gjort generalens parole til sin egen. Gaa efter sjæle, gaa efter de elendigste.

Baade denne bok og dr. Petris avhandlinger kan kjøpes i Pilestrædet 22, Oslo. Har man læst hendes bøker, da kjender man sig noksaa godt rustet for en diskussion om frelsesarmeens livsret og værdi.

Petra Fleischer.

Protestantische Rundschau, redigert av dr. *G. Ohlemüller.* — Utgitt av Evangelischer Bund, Berlin W. 35, Am Karlsbad 5. — Kvartalsskrift, Årspris kr. 4.

For den som vil følge med i aktuelle brytninger mellem katolsk og protestantisk, er der ikke nogen bedre anledning enn ved å abonnere på Protestantische Rundschau. Våre lesere vil minnes den saklig skarpe artikkel om Anno Santo som hovedutgiveren, dr. G. Ohlemüller skrev i vårt januarhefte iår. Han har også en produksjon bak sig som bevitner hans store innsikt i disse innviklede materier. (Således «Papst, Kurie und Weltkrieg», 2. oplag, Berlin 1918, og «Deutschland und der Vatikan», 4. oplag, Berlin 1924).

Kvartalsskriftet er erdigert av en interprotestantisk komité og bringer artikler på de 3 hovedsprog. Det er greit, kortfattet, oversiktlig og energisk.

Eivind Berggrav.

Ganske uforandret!

Ved et tilfelle støter vi på følgende lille bemerkning i dansk Nationaltidende for året 1887; den må virkelig sies å ha «holdt sig godt» gjennem årtiene:

«Videnskaben fører fra den ene opdagelse til den anden, men da den mangler den ethiske sjæl, kan den alene ikke længere forædle mennesket, men kun forfine det. Derfra hidrører den kjendsgjerning, at jo mere livet byder mennesket, desto flere fornødenheder har det, desto mere utilfreds, begærligt og nydelsessygt er det. Derfra hidrører massernes tiltagende raahed, vor samtids forvildelser endogsaa i barnealderen og den taabelige luksus. Det skrigende misforhold mellem overskudet paa materiel og mangelen paa moralsk kraft, vort aarhundredes ulykke, viser derfor en stadig voksende lighed med den antike verden paa den tid, da den gik sin undergang i møde. (Prof. dr. Joh. Scherr i Zürich.)».

Kristelig „egenart".

Som et apropos til den megen og ivrige tale om «lutherdommens egenart» og all annen slags, også nasjonal egenart, som det er så uhyre maktpåliggende å bevare, skriver professor Ehrenberg i sin artikkel om Stockholmskonferansen:

«Egenart har man, men man taler kun i nødsfall om den. Man dyrker den ikke, like så litt som man prisgir den. Egenart er jo alltid en blanding — en blanding av gudvillet skapelse og syndeforgiftede spaltningssafter. Enhver betoning av egenarten forråder angst og selvsyke — to synder mot ånden. Enhver betoning av egenarten forråder at egenarten er svak og usikker».

REDAKSJONENS ADRESSE: BOTSFENGSLET, OSLO.